

การศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราช จากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม
และการขุดค้นทางโบราณคดี

โดย

นางสาวภิสรา สันต์การ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๔

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราช จากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม
และการขุดค้นทางโบราณคดี

โดย
นางสาวกนิศา สันต์การ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๔
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE DATING OF WAT DHAMMIKARAJA FROM LITERARY, ARTISTIC
AND ARCHAEOLOGY EVIDENCE**

By

Pisa Santadkarn

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “ การศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราช จากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดี ” เสนอโดยนางสาวภิสรา สันต์ถาวร เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา กษาชีวะ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ)

...../...../.....

50101208 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : วัดธรรมิกราช/การศึกษาอายุสมัย/หลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดี

กิตา สันต์การ : การศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราช จากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดี. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : รศ. มยุรี วีระประเสริฐ. 107 หน้า.

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ เพื่อศึกษาลำดับอายุสมัยของการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชจากการขุดค้นทางโบราณคดี และเพื่อตรวจสอบข้อสรุปจากการศึกษาทั้งด้านเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา

ผลการศึกษาสามารถลำดับอายุสมัยของการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชจากการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 ออกเป็น 4 สมัย ได้แก่ สมัยที่ 1 พุทธศตวรรษที่ 19-20 สมัยที่ 2 พุทธศตวรรษที่ 20-21 สมัยที่ 3 พุทธศตวรรษที่ 20-22 สมัยที่ 4 พุทธศตวรรษที่ 22-25 โดยเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์สอดคล้องทางด้านอายุสมัยจากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งด้านเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดี กับการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 ปรากฏหลักฐานที่มีการกำหนดอายุไม่สอดคล้องกับการ ขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 คือ เรื่องการสร้างวัดธรรมิกราชในพงศาวดารเหนือ และการกำหนดอายุเศียรพระธรรมิกราช โดยกำหนดอายุสมัยในช่วงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาแต่เนื่องจากพงศาวดารเหนือ และเศียรพระธรรมิกราชนั้นจัดเป็นหลักฐานชั้นรอง จึงไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานที่ใช้ในการกำหนดอายุของการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชได้อย่างชัดเจนแน่นอน แต่จากหลักฐานส่วนใหญ่เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์สอดคล้องทางด้านอายุสมัยจากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งด้านเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีกับการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 ปรากฏว่ามีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน คือ ปรากฏการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นวัดที่มีความสำคัญมากในราวพุทธศตวรรษที่ 20-22 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการกำหนดอายุสมัยร่วมของหลักฐานต่างๆ มากที่สุด

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

50101208 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORDS : WAT DHAMMIKARAJA / DATING / LITERARY, ARTISTIC AND ARCHAEOLOGY
EVIDENCE

PISA SANTADKARN : THE DATING OF WAT DHAMMIKARAJA FROM LITERARY,
ARTISTIC AND ARCHAEOLOGY EVIDENCE. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : ASSOC.
PROF. MAYUREE VEERAPRASERT. 107 pp.

This independent study aims to study area usage at Wat Thammikarat through archaeological excavation and to prove evidences through the comparison study of previous documents, artistic evidence and archaeological excavation.

The study through archaeological excavation 2553 (B.E.) revealed that the area usage at Wat Thammikart can be chronologically divided into 4 periods: 19th -20th century (B.E), 20th -21st century (B.E), 20th -22nd century (B.E) and 22nd -25th century (B.E). Comparing to the previous studies through documents, artistic evidence and the archaeological excavation, the excavation in 2553 (B.E.) presented some uncorrelated evidences regarding the age determination of Wat Thammikart and the Head of Buddha Image, Phra Thammikarat. According to the "Nue" chronicle, Wat Thammikart was determined at the age prior to the establishment of Ayudhaya. However, the "Nue" chronicle and the Head of Buddha Image were classified as the secondary sources, so they were unable to be considered as the significant evidence in determining the area usage at Wat Thammikarat.

Moreover, the comparison studies of evidences through documents, artistic evidence and the archaeological excavation showed that the study of 2553 (B.E.) was correlated to the previous studies. There was usability of area at Wat Thammikarat since the early Ayudhaya until the present day. This temple was so significant in 20th -22nd century (B.E.) which was the period to commonly determine the age of the most evidences.

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระเรื่อง การศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราช จากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรมและการขุดค้นทางโบราณคดี สำเร็จได้เนื่องจากบุคคลหลายท่านได้กรุณาช่วยเหลือ

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ อาจารย์ที่ปรึกษา และกรรมการค้นคว้าอิสระ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรัสสา คชาชีวะ ประธานกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระที่คอยแนะนำ และให้คำปรึกษาที่ดีเสมอมา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การค้นคว้าอิสระนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณ ท่านผู้อำนวยการเมธาคล วิจักขณะ คุณภัทรพงษ์ เก่าเงิน คุณอดิชาติ อ่วมทอง คุณอนนท์ เรืองเทศ และคุณวรพจน์ หิรัณยวุฒิกุล ที่ให้การสนับสนุน คอยช่วยเหลือ และให้คำปรึกษาในการขุดค้นทางโบราณคดีตลอดระยะเวลาที่ทำการค้นคว้าอิสระนี้

ขอขอบคุณ คุณพ่อสันศักดิ์ คุณแม่ศิริวรรณ สันศักดิ์การ คุณพ่ออนุชาต คุณแม่ฉันทมดี ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา และคุณฉันทน์ทิพย์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ที่เป็นกำลังใจที่สำคัญเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
1 บทนำ	1
ที่มาความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	4
ขอบเขตของงานวิจัย	4
ข้อสมมติฐานเบื้องต้น	4
วิธีดำเนินงานวิจัย	5
2 วัดธรรมิกราช.....	6
ตำแหน่งที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของวัดธรรมิกราช	7
การศึกษาที่ผ่านมา	9
1. หลักฐานด้านเอกสาร	9
2. หลักฐานด้านศิลปกรรม	11
3. หลักฐานด้านการขุดค้นทางโบราณคดี.....	21
4. สรุปผลการศึกษาที่ผ่านมา.....	22
3 การดำเนินงานทางโบราณคดี.....	30
การวางแผนเพื่อการดำเนินงาน	30
เทคนิคการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี.....	31
หลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1)	32
ผลวิเคราะห์ดินทางโบราณคดี	42
โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1).....	44

บทที่	หน้า
หลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2)	66
ผลวิเคราะห์ดินทางโบราณคดี	77
โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข ๒ (TP.2)	79
สรุปผลการดำเนินงานทางโบราณคดี	93
๔ วิเคราะห์และสรุป	99
บรรณานุกรม	103
ประวัติผู้วิจัย	107

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงสรุปผลการศึกษาด้านเอกสาร	22
2	ตารางสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับเจดีย์ประธานวัดธรรมิกราช	24
3	ตารางสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งห่อหุ้มวัดธรรมิกราช	26
4	ตารางสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับเศียรพระธรรมิกราช.....	28
5	ตารางสรุปผลการศึกษาด้านการขุดค้นทางโบราณคดี.....	29
6	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 1 หลุมขุดค้นหมายเลข 1	45
7	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 2 หลุมขุดค้นหมายเลข 1	51
8	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 1	54
9	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 4 หลุมขุดค้นหมายเลข 1	56
10	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 1	61
11	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 2	80
12	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 4 หลุมขุดค้นหมายเลข 2	84
13	แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 2	88

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ประธานวัดธรรมิกราช	11
2 ภาพถ่ายเก่าสิ่งหล่อมเจดีย์ประธาน.....	14
3 ภาพถ่ายเก่าเศียรพระธรรมิกราช.....	18
4 ภาพด้านตัดแสดงลักษณะเจดีย์สิ่งหล่อที่สร้างครอบทับเจดีย์ทรงลังกา องค์เดิมไว้	4
5 และสภาพผิวดินหลุมขุดค้นวัดธรรมิกราชหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) ก่อนการดำเนินงานทางโบราณคดี	32
6 ระดับชั้นดินสมมติที่ S (Surface – 80 cm.dt.)	33
7 ระดับชั้นดินสมมติที่ 1 (80 – 100 cm.dt.) และลักษณะกะโหลกศีรษะมนุษย์ที่พบ ในบริเวณกริด NWQ	33
8 ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 – 120 cm.dt.).....	34
9 ระดับชั้นดินสมมติที่ 3 (120 – 140 cm.dt.).....	35
10 ลักษณะโครงกระดูกที่พบในบริเวณร่องรอยพิศวิสัยหมายเลข 1 (Feature #1)	35
11 ระดับชั้นดินสมมติที่ 4 (140 – 160 cm.dt.).....	36
12 ระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.).....	36
13 ระดับชั้นดินสมมติที่ 6 (180 – 200 cm.dt.).....	37
14 ระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 220 cm.dt.).....	37
15 ระดับชั้นดินสมมติที่ 8 (220 – 240 cm.dt.).....	38
16 ระดับชั้นดินสมมติที่ 10 (260 – 280 cm.dt.).....	39
17 ระดับชั้นดินสมมติที่ 11 (280 – 300 cm.dt.).....	39
18 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศเหนือ	41
19 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศตะวันตก.....	41
20 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศใต้	41
21 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง.....	45
22 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน	46
23 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสู่โขทัย-ศรีสัชนาลัย.....	46
24 และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร	47

ภาพที่		หน้า
25	และเศษเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง	47
26	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีขาว จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	47
27	เศษเครื่องถ้วย จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	48
28	และเศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หยวน	48
29	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง.....	48
30	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศเวียดนาม?.....	49
31	หอยเบี้ย	49
32	กระเบื้องกาบกล้วยตัวผู้.....	50
33	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง.....	51
34	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย.....	52
35	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน	52
36	เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย.....	52
37	และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย.....	53
38	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง.....	53
39	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	53
40	กระเบื้องกาบกล้วยตัวเมีย	55
41	กระเบื้องชายพับ	55
42	ชิ้นส่วนปูนปั้น	55
43	ตะปูจีน	56
44	และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง	57
45	และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย.....	57
46	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน	57
47	และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย.....	58
48	และเศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง	58
49	ชิ้นส่วนเตาเชิงกราน	59
50	เศษภาชนะดินเผามีร่องรอยการจัดผิว	59
51	หอยเบี้ย	59
52	กระเบื้องปูพื้น	60
53	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง.....	61

ภาพที่		หน้า
54	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย.....	62
55	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งบ้านบางปูน	62
56	เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชกาล.....	62
57	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง.....	63
58	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	63
59	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศเวียดนาม.....	63
60	พระพุทธรูปปางมารวิชัย (SF#002)	64
61	และสภาพผิวดินหลุมขุดค้นวัดธรรมิกราชหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) ก่อนการดำเนินงานทางโบราณคดี	66
62	ระดับชั้นดินสมมติที่ S (Surface – 85 cm.dt.)	66
63	ระดับชั้นดินสมมติที่ 1 (85 – 100 cm.dt.).....	67
64	ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 – 120 cm.dt.).....	67
65	ระดับชั้นดินสมมติที่ 3 (120 – 140 cm.dt.).....	68
66	ระดับชั้นดินสมมติที่ 4 (140 – 160 cm.dt.).....	368
67	ลักษณะรูปแบบของหลุมเสาที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.)	
68	ระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.) และพื้นที่ปูลูกที่พบในระดับนี้.....	69
69	ระดับชั้นดินสมมติที่ 6 (180 – 200 cm.dt.).....	70
70	ระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 255 cm.dt.).....	71
71	ลักษณะรูปแบบของพื้นที่ทางเดินที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200-55 cm.dt.)	72
72	ระดับชั้นดินสมมติที่ 8 (255 – 320 cm.dt.).....	73
73	ระดับชั้นดินสมมติที่ 9 (320 – 340 cm.dt.).....	74
74	และแนวอิฐที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 9 (320 – 340 cm.dt.)	74
75	แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศเหนือ	75
76	แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศตะวันออก.....	75
77	แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศใต้.....	76
78	แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศตะวันตก.....	76
79	กระเบื้องปูพื้น	79
80	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง.....	81

ภาพที่		หน้า
81	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย.....	81
82	และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งบ้านบางปูน.....	81
83	และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย.....	82
84	เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร	82
85	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง	82
86	และเศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง	83
87	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	83
88	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน	84
89	เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย.....	85
90	เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร	85
91	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง.....	85
92	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง	86
93	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	86
94	หอยเบี้ย	87
95	ชิ้นส่วนใบเสมา.....	88
96	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง	89
97	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย.....	89
98	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน	89
99	เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร	90
100	และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	90
101	เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง.....	90
102	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง	91
103	เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	91
104	เบี้ยดินเผา	92
105	ครกหิน	92
106	ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 หลุมขุดค้นหมายเลข 1	94
107	ชั้นพื้นปูอิฐของสิ่งก่อสร้างสมัยแรกที่ปรากฏในหลุมขุดค้นหมายเลข 2.....	

ภาพที่		หน้า
108	รายงานผลการวิเคราะห์อายุอิฐของสิ่งก่อสร้างสมัยแรกที่ปรากฏในหลุมชุดคัน หมายเลข 2 ด้วยวิธี Thermoluminescence.....	96
109	ชั้นพื้นทางเดินปูอิฐของสิ่งก่อสร้างระยะที่สองที่ปรากฏในหลุมชุดคัน หมายเลข 2	97
110	พื้นปูอิฐที่พบร่องรอยหลุมเสาของสิ่งก่อสร้างสมัยที่ 3 ที่ปรากฏในหลุมชุดคัน หมายเลข 2	98

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ที่มาความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	๓
ขอบเขตของงานวิจัย	๔
ประโยชน์ของงานวิจัย	๔
สมมติฐานของงานวิจัย.....	๔
วิธีดำเนินงานวิจัย	๕
๒ วัดธรรมิกราช	๑๐
ตำแหน่งที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของวัดธรรมิกราช	๑๐
การศึกษาที่ผ่านมา	๑๐
หลักฐานด้านเอกสาร	๑๑
หลักฐานด้านศิลปกรรม	๑๒
หลักฐานด้านการขุดค้นทางโบราณคดี.....	๑๒
สรุปผลการศึกษาที่ผ่านมา.....	๑๒
๓ การดำเนินงานทางโบราณคดี.....	
การวางแผนเพื่อการดำเนินงาน	
เทคนิคการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี.....	
หลุมขุดค้นหมายเลข ๑ (TP.๑)	
ผลวิเคราะห์ดินทางโบราณคดี.....	
โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ (TP.1)	
หลุมขุดค้นหมายเลข ๒ (TP.๒)	
ผลวิเคราะห์ดินทางโบราณคดี	

บทที่

หน้า

โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข ๒ (TP.2)

สรุปผลการดำเนินงานทางโบราณคดี.....

๔ วิเคราะห์และสรุป.....

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัติผู้วิจัย

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

วัดธรรมิกราชเป็นวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขตวัดด้านทิศเหนือจรดถนนอุโมงค์ ทิศใต้จรดบึงพระรามหรือบึงชีขัน ทิศตะวันออกติดกับวิทยาลัยเทคนิคพระนครศรีอยุธยา และทิศตะวันตกจรดถนนหน้าวังตราหรือถนนศรีสรรเพชญ์และพระราชวังโบราณ

วัดธรรมิกราชมีกล่าวถึงในหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์หลายฉบับ ชื่อวัดธรรมิกราช ได้ปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราว พ.ศ. 2091-2111 โดยพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ได้บันทึกไว้ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงให้จองจำพระศรีศิลป์ไว้ ณ วัดธรรมิกราชเพื่อสอบสวนหาความจริงในข้อหาคิดก่อการกบฏ¹

จากนั้นได้ปรากฏชื่อวัดธรรมิกราชอีกครั้ง ในปลายรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2275-2301 ดังพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาบันทึกไว้ว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2301 เจ้าสามกรม คือ กรมหมื่นสุทรเทพ กรมหมื่นเสพภักดี และกรมหมื่นจิตสุนทร ต่างก็จะตั้งตัวเป็นกษัตริย์ช่องสุมผู้คนจะชิงราชสมบัติกัน และในเย็นวันนั้นพระราชอาคันตุกะได้แก่ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช พระธรรมเจดีย์ วัดสวนหลวงสบสวรรค์ พระพุทโธมาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ พระเทพมุนี วัดกุฎีดาว และพระเทพกระวี วัดพระรามาวาส โดยพระเทพมุนีประธานไปเกลี้ยกล่อมว่ากล่าวให้เจ้าสามพระองค์ให้สมัครสมานสามัคคีกันตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ² จากนั้นก็ได้มีการกล่าวถึงวัดธรรมิกราชอีกเลย จนกระทั่งเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 สันนิษฐานว่าวัดธรรมิกราชนี้คงจะถูกทำลายไป ด้วยเหตุที่เป็นวัดที่ตั้งใกล้กับพระราชวังหลวง

¹ กรมศิลปากร, พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2534), 81.

² เรื่องเดียวกัน, 124.

พงสาวดารเหนือกล่าวถึง พระยารัชมกราชพระราชบุตรของพระเจ้าแสนน้ำผึ้ง ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติ ได้ช้างเผือก 2 ช้าง และสร้างวัดชื่อ มุขราช³ แต่ไม่ได้มีการระบุวันเดือนปีที่สร้างไว้ สันนิษฐานว่าวัดมุขราชที่กล่าวไว้ในพงสาวดารเหนือนี้ คือ วัดธรรมิกราชในปัจจุบัน

พื้นที่วัดธรรมิกราชแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ เขตพุททาวาส และเขตสังฆาวาส ในเขตพุททาวาสมีโบราณสถานขนาดใหญ่ เช่น เจดีย์สิงห์ล้อม วิหารทรงธรรม วิหารพระพุทไธยาสน์ พระอุโบสถ และกลุ่มเจดีย์ต่างๆ เป็นต้น มีโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่สำคัญของวัดธรรมิกราช ที่มักจะถูกกล่าวถึงเสมอได้แก่ เจดีย์สิงห์ล้อม และเศียรพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่พบภายในวิหารทรงธรรม หรือที่มักเรียกกันว่า เศียรพระธรรมิกราช โดยงานศิลปกรรมทั้งสองยังคงเป็นประเด็นถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับการกำหนดอายุสมัยที่ยังไม่มีข้อยุติ โดยแบ่งออกเป็นสองแนวความคิด คือ แนวคิดที่ว่าเจดีย์สิงห์ล้อม และเศียรพระธรรมิกราชน่าจะมีอายุสมัยอยู่ในช่วงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา และอีกแนวคิดหนึ่ง คือ เจดีย์สิงห์ล้อม และเศียรพระธรรมิกราชน่าจะมีอายุสมัยอยู่ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยทั้งสองแนวคิดนี้ใช้รูปแบบทางศิลปกรรมเป็นเกณฑ์ในการกำหนดอายุสมัย

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานวัดธรรมิกราชในส่วนของวิหารทรงธรรม รอยพระพุทธรูป และพระเจดีย์ รวม 11 องค์ ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478

พ.ศ. 2499 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นมีนโยบายในการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในเขตเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา วัดธรรมิกราชจึงได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้นด้วย

พ.ศ. 2530 โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้จัดสรรเงินงบประมาณจำนวน 965,140 บาท ให้โครงการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์สิงห์ล้อมและพระพุทไธยาสน์ วัดธรรมิกราช การดำเนินการครั้งนั้นมีการบูรณะองค์เจดีย์สิงห์ล้อม กำแพงแก้ว และบูรณะพระพุทไธยาสน์ รวมทั้งปรับปรุงทางเข้าเขตโบราณสถาน⁴

³ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป), สมเด็จพระเจ้ามหาสมณเจ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และ พระวิเชียรปรีชา (น้อย), พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงสารประเสริฐและ ฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส) และพงสาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), 371.

⁴ กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์สิงห์ล้อมวัดธรรมิกราช ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พระนครศรีอยุธยา : สำนักงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2530), 1-4.

ต่อมา พ.ศ. 2537 สำนักงานโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถาน จัดทำแบบและรายการกลุ่มโบราณสถานในเขตพุทธาวาสวัดธรรมิกราช ภายใต้การดำเนินงานของห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง พื้นที่ดำเนินงานกว้าง 65 เมตร ยาว 130 เมตร รวมเป็นพื้นที่ 8,500 ตารางเมตร⁵

ในการดำเนินงานครั้งนี้มีการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งเป็นการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมจำนวน 2 หลุม หลุมแรกประสบกับปัญหาน้ำซึมเข้าหลุมขุดค้น จึงต้องเปิดหลุมขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมเพิ่มอีกหนึ่งหลุม บริเวณหน้ากุฏิ ด้านทิศเหนือของวัดธรรมิกราช พบว่าในชั้นดินที่ 3 พบเป็นเศษถ่านและดินสีดำสันนิษฐานว่าอาจเกิดจากไฟไหม้เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินและเนื้อเครื่องถ้วย และเบี้ยจัน และที่ผนังหลุมทางทิศใต้ ได้พบแนวอิฐก่อเป็นฐานของอาคาร ระดับตั้งแต่ 100-155 CM. DT. น่าจะเป็นรากฐานของอาคารสมัยอยุธยา แต่การขุดค้นต้องยุติเมื่อพบตาน้ำซึมออกมาจากใต้ดิน และก็ได้ไม่ได้มีการนำมากล่าวถึงในส่วนของการวิเคราะห์ตีความอีก โดยระบุเพียงแต่ว่าพื้นที่ที่ทำการขุดตรวจเป็นดินถมทั้งหมด ประกอบกับปัญหาน้ำซึมจึงไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ จึงทำให้ไม่สามารถช่วยตอบคำถามเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการกำหนดอายุ และการอยู่อาศัยในพื้นที่บริเวณนี้ได้

จะเห็นได้ว่าการกำหนดอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราชที่ผ่านมาวิเคราะห์ตีความโดยใช้หลักฐานจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ และรูปแบบศิลปกรรมของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบภายในวัดธรรมิกราชเท่านั้น ยังไม่มีการนำหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีมาใช้วิเคราะห์ตีความ เนื่องมาจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมานี้ไม่สามารถนำข้อมูลที่ได้จากลำดับชั้นทับถมมาวิเคราะห์ตีความได้อย่างเต็มที่เนื่องมาจากปัญหาในการเลือกพื้นที่ขุดค้น ซึ่งทำให้เกิดข้อจำกัดบางประการ

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะทำการทบทวนการศึกษาทั้งเรื่องข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ รูปแบบศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมามีอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีขึ้นใหม่เพื่อศึกษาลำดับการอยู่อาศัย หรือการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราช และนำไปตรวจสอบข้อสรุปจากการกำหนดอายุจากการศึกษาที่ผ่านมา

⁵ เรื่องเดียวกัน, 8-9.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาลำดับอายุสมัยของการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชจากการขุดค้นทางโบราณคดี
2. เพื่อตรวจสอบข้อสรุปจากการศึกษาที่ผ่านมา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ทราบถึงอายุสมัยของการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชและได้รับความรู้ใหม่จากการศึกษาที่ผ่านมา รวมทั้งความรู้ใหม่นอกเหนือจากการศึกษาที่ผ่านมา

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการขุดหลุมขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรม จำนวน 2 หลุม นำมาวิเคราะห์ตีความ และนำมาตรวจสอบร่วมกับหลักฐานเอกสาร และหลักฐานทางศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา

ข้อสมมติฐานเบื้องต้น

จากการตรวจสอบเอกสารเบื้องต้นพบว่าเอกสารที่กล่าวถึงวัดธรรมิกราช ส่วนใหญ่ถูกเขียนขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีเพียงพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิตเท่านั้นที่เขียนขึ้นในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนพงสาวดารเหื่อนั้น มีลักษณะเป็นการเล่าเรื่องเป็นนิทาน หรือตำนานไม่มีการระบุระยะเวลาการเขียนที่แน่ชัด สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นหลังจากสมัยกรุงศรีอยุธยา

เศียรพระธรรมิกราช สมมติฐานโดยจะพิจารณาเฉพาะส่วนที่ปรากฏอยู่ จะเห็นได้ว่ามีพระพักตร์เหลี่ยม พระนลาฏกว้าง พระขนงเป็นรูปปีกกาและเป็นสันนูน มีไรพระศก พระเนตรเปิดกว้างเหลือบลงต่ำ พระนาสิกค่อนข้างใหญ่ พระโอษฐ์เบะกว้าง ริมพระโอษฐ์หนา ขมวดพระเกศาเล็ก พระอุษณิষะหักหายไป โดยสามารถเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปในศิลปะเขมรในสมัยบาเยน แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากเป็นโบราณวัตถุที่สามารถเคลื่อนย้ายได้จึงอาจถูกเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น

ส่วนเจดีย์สี่เหลี่ยม จากการขุดแต่งพบว่า เจดีย์องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ได้สร้างครอบทับเจดีย์ทรงลังกา แบบโอคว่ำ ฐานเตี้ย องค์ระฆังไม่ผาย ไม่มีเส้าหาญ เปรียบเทียบกับเจดีย์ที่วัดมเหยงคณ์ เจดีย์วัดพลับพลาไชย ซึ่งสามารถกำหนดอายุอยู่ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังนั้นเจดีย์องค์ที่ครอบอยู่ด้านนอกจึงไม่เก่าไปกว่าสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนการสร้างสี่เหลี่ยมทั้ง 4 ด้าน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน

จากหลักฐานข้างต้นสันนิษฐานว่ามีการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและมีความสำคัญอย่างมากในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่อย่างไรก็ตามข้อสมมติฐานของหลักฐานดังกล่าว ไม่อาจสามารถสรุปอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราชได้อย่างชัดเจนแน่นอน ดังนั้นจึงต้องให้การขุดค้นชั้นดินทางวัฒนธรรมภายในบริเวณวัดธรรมิกราชเพื่อตรวจสอบอายุสมัยพื้นที่บริเวณนี้เพื่อให้เกิดความแน่ชัดอีกครั้งหนึ่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัดธรรมิกราช
2. ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ ขุดค้น ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายเก่า แผนที่ แผนที่ของวัดธรรมิกราช
3. ออกสำรวจภาคสนามวัดธรรมิกราช
4. ขุดหลุมขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมภายในบริเวณวัดธรรมิกราชจำนวน 2 หลุม (3×3 เมตร)
5. รวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ตีความทางโบราณคดี ร่วมกับหลักฐานเอกสารหลักฐานทางศิลปกรรมและศาสตร์สาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง
6. เขียนรายงานการวิจัย

บทที่ 2

วัดธรรมิกราช

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีขึ้นในวันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ พ.ศ. 1893¹ พระราชทานนามเมืองใหม่นี้ว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยามหาลิขกพนปรัตนราชธานีบุรีรมย์” มีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้วก็ได้ปรากฏมีกษัตริย์ครองราชย์สืบต่อกันมา 34 พระองค์ จาก 5 ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ราชวงศ์สุโขทัย ราชวงศ์ปราสาททอง และราชวงศ์บ้านพลูหลวง

กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองเป็นราชธานีของไทยมายาวนาน ถึง 417 ปี มีศูนย์กลางแห่งความเจริญอยู่ที่บริเวณเกาะเมืองอยุธยา เนื่องจากมีชัยภูมิที่ดีเหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ ตัวเกาะมีพื้นที่ประมาณ 4,500 ไร่² ส่วนที่แคบที่สุดของเกาะเมืองวัดจากทิศเหนือไปทิศใต้ยาวประมาณ 1.6 กิโลเมตร ส่วนที่ยาวที่สุดบริเวณตรงกลางเกาะเมืองวัดจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกยาวประมาณ 4 กิโลเมตร³ มีแม่น้ำล้อมรอบ 3 สาย คือ แม่น้ำลพบุรีไหลผ่านด้านทิศเหนือ แม่น้ำป่าสักไหลผ่านด้านทิศตะวันออก และแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านด้านทิศตะวันตกและด้านทิศใต้ ร่องรอยที่ยังปรากฏอย่างเด่นชัดถึงความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยานั้นก็คือ พุทธศาสนาดังจะเห็นแหล่งโบราณสถานวัดวาอารามที่หลงเหลืออยู่มากมาย ซึ่งวัดธรรมิกราชก็เป็นหนึ่งในวัดที่มีประวัติตั้งแต่สมัยอยุธยาและยังปรากฏจนถึงปัจจุบัน

¹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2515), 111.

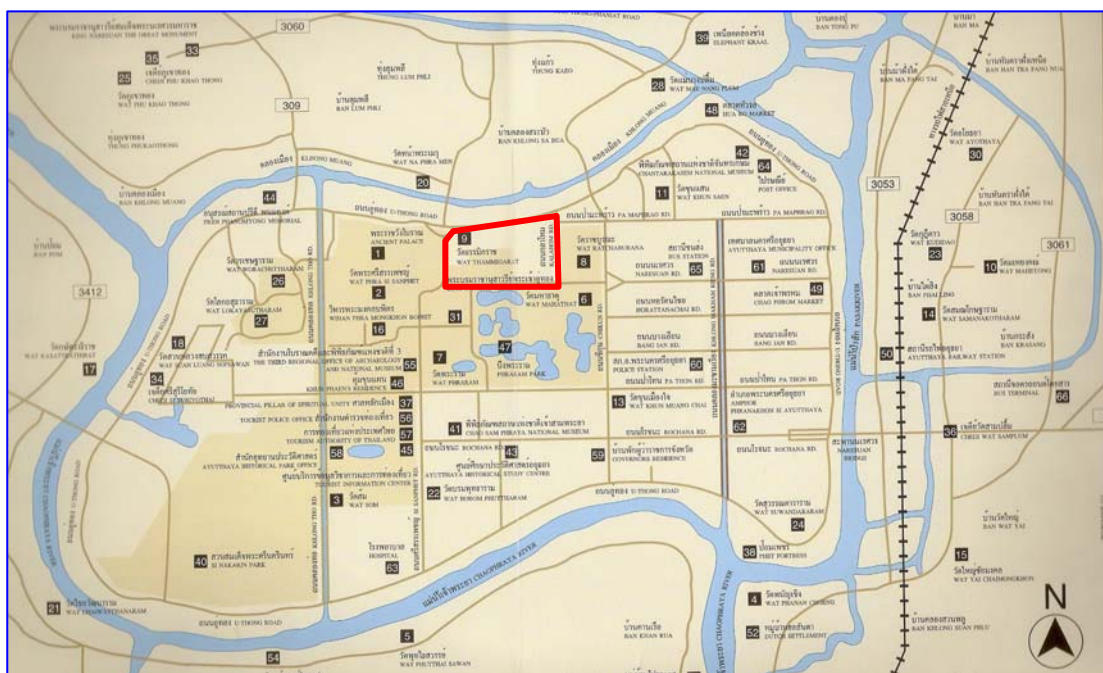
² เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2438-2500 (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), 6.

³ ไชยแสง สุขวัฒน์, “ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา”, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องกรุงศรีอยุธยา : อู่อารยธรรมไทย (ม.ป.ท. : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), 3.

ตำแหน่งที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของวัดธรรมิกราช

วัดธรรมิกราชตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในเขตตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และตั้งอยู่ในตำแหน่งเส้นรุ้ง (Latitude) ที่ 14 องศา 21 ลิปดา 30 พิลิปดาเหนือ เส้นแวง (Longitude) ที่ 100 องศา 33 ลิปดา 52 พิลิปดาตะวันออก หรือประมาณพิกัด 47 PPR 687877 ในแผนที่ประเทศไทย มาตราส่วน 1 : 50000 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ 1-RTSD ลำดับชุด L 7017 ราว 5137 IV

ทิศเหนือของวัดธรรมิกราช ติดกับถนนอุททอง ซึ่งเดิมเป็นแนวกำแพงเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา ภายหลังถูกเกลี้ยลงเป็นถนนเมื่อครั้งพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า ดำเนินการขุดแต่งหารากฐานพระราชวังโบราณในปี พ.ศ. 2442 ต่อเนื่องมาจากแนวถนนที่พระยาไชยวิชิตได้เกลี้ยเอาไว้แต่เดิมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

แผนที่หมายเลข 1 แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาแสดงที่ตั้งวัดธรรมิกราช

ทิศตะวันตกของวัดติดกับถนนหน้าวังตรา เป็นถนนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาคั่นระหว่างแนวกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกและวัดธรรมิกราช ซึ่งเป็นย่านตลาดร้านค้าบริเวณหน้าพระราชวังหลวง โดยปัจจุบันใช้ชื่อว่า ถนนศรีสรรเพชญ์ ด้านทิศตะวันออกของวัดติด

กับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ทิศใต้ของวัด ด้านตะวันตกเฉียงใต้เดิมเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดธรรมิกราช ซึ่งปัจจุบันได้รื้อถอนออกไปแล้ว ส่วนด้านตะวันออกเฉียงใต้ติดกับบ่อน้ำ ซึ่งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของ “บึงชีขัน” หรือ “บึงพระราม”

แผนผังหมายเลข 2 แผนผังบริเวณวัดธรรมิกราชปัจจุบัน

ปัจจุบันกลุ่มอาคารต่างๆที่อยู่ในวัดธรรมิกราชประกอบด้วย เจดีย์ประธาน(เจดีย์สิงห์ล้อม) วิหารทรงธรรม วิหารน้อย พระอุโบสถ วิหารพระนอน และกลุ่มเจดีย์รายอีก 16 องค์ (รวมองค์ที่สร้างเพิ่มใหม่บนฐานเจดีย์ประธานด้านทิศตะวันออกด้วย) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ คือ กลุ่มอาคารไม้และปูนด้านทิศเหนือของวิหารพระนอนใช้สำหรับเป็นศาลาการเปรียญ และกุฏิของพระสงฆ์ ซึ่งเดิมหมู่อาคารนี้สร้างทับอยู่บนแนวถนนหน้าวังตราด้านทิศตะวันตกของวัด

การศึกษาที่ผ่านมา

1. หลักฐานด้านเอกสาร

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต⁴

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต (Description of the Kingdom of Siam โดย Van Vliet) กล่าวไว้ว่า ภายในพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ตั้งของวัดที่สำคัญที่สุดในประเทศ 4 วัด คือ วัดศรีสรรเพชญ์ (Wat-Sy-Serput) วัดหน้าพระธาตุ (The Nappetat) วัดเดือน (Wat -Deun) ซึ่งเป็นวัดอุทิศแด่พระจันทร์และเป็นที่ตั้งของโรงเรียนชั้นสูงสุด กับวัดธรรมิกราช (Thim-phiathey)⁵ ในส่วนคำอ่านชื่อวัดธรรมิกราชนี้ ผู้แปลได้ใส่เครื่องหมายคำถามที่ท้ายคำ แต่ก็ยังเป็นชื่อที่ใกล้เคียงกับวัดนี้มากที่สุด และโดยตำแหน่งที่อยู่ใกล้พระบรมหาราชวังแล้ววัดดังกล่าวก็น่าจะหมายถึงวัดธรรมิกราช

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา⁶

การกล่าวถึงชื่อของวัดธรรมิกราชโดยตรงนั้น พบเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราว พ.ศ.2091-2111 มีความว่า

“ศักราช 906 ปีมะโรง ฉศก (พ.ศ. 2087) ฝ่ายพระศรีศิลป์ผู้น้องพระยอดฟ้า พระองค์เอามาเลี้ยงไว้จนอายุได้สิบสามสิบสี่ปี จึงให้ออกบวชเป็นสามเณรอยู่ ณ วัดราชประดิษฐฐาน พระศรีศิลป์มิได้อยู่ในกตัญญู ช้องสมพวกพลคิดการกบฏ ครั้นทราบจึงดำรัสสั่งเจ้าพระยามหาเสนาให้จับเอาตัวพระศรีศิลป์มาพิจารณา ได้ความเป็นสัตย์หาให้ประหารชีวิตเสียไม่ ให้แต่คุมเอาตัวไว้ ณ วัดธรรมิกราช หนึ่งจำวัดเป็นผู้คุม...”

นั่นหมายความว่าในสมัยอยุธยาตอนกลาง ชื่อวัดธรรมิกราชเป็นที่รู้จัก และมีความสัมพันธ์กับวังหลวง มากกว่าวัดธรรมดา นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่ใช้คุมขัง หากวัดธรรมิกราชไม่ได้เป็นวัดเดียวกันกับวัดมูราช ชื่อเรียกเดิมก็น่าจะปรากฏอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ชั้น

⁴ พงศาวดารฯ ฉบับ วันวลิต ซึ่ง เฮอร์เมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias Van Vliet) หัวหน้าสถานีการค้า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Dutch East India Company) เขียนขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททองเมื่อ พ.ศ.2182

⁵ ฟานฟลิต, พระเจ้าปราสาททอง. แปลโดย สังข์ พัฒโนทัย (กรุงเทพฯ : อรุณภาพรสุเมรุ, 2516), 268.

⁶ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2534), 81.

เดียวกันแล้ว ดังนั้นวัดธรรมิกราชก็น่าจะเป็นวัดเดียวกันกับวัดมุขราชที่สร้างโดยพระยาธรรมิกราชในสมัยก่อนอยุธยา

พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา⁷

พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาบันทึกไว้ว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจะเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2301 เจ้าสามกรม คือกรมหมื่นสุทธเทพ กรมหมื่นเสพภักดี และกรมหมื่นจิตสุนทร ต่างก็จะตั้งตัวเป็นกษัตริย์ช่องสุ่มผู้คนจะชิงราชสมบัติกัน และในเย็นวันนั้นพระราชอาคันตุกะได้แก่ พระธรรมโคดม วัดธรรมิกราช พระธรรมเจดีย์ วัดสวนหลวงสวรวัตร พระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ พระเทพมุนี วัดกุฎีดาว และพระเทพกระวี วัดพระรามาวาส โดยพระเทพมุนีประธานไปเกลี้ยกล่อมว่ากล่าวให้เจ้าสามพระองค์ให้สมัครสมานสามัคคีกันตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 63 เล่ม 37⁸

ว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยาในประชุมพงสาวดารเล่ม 37 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 63-ต่อ) เรื่องกรุงเก่าโดยพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้กล่าวความตอนหนึ่งถึง "ค่ายถนนบ้านหล่อ" หรือค่ายพลตระเวนรักษาการณ์ในเขตกำแพงพระนคร ระบุว่า "ตรงมุมวัดธรรมยุตราช (อ่านว่า ทัน-มะ-ริก-กะ-ราด หรือ ทัน-มะ-ริก-กะ-ราด) ตรงกำแพงคั่นท้องสนามหน้าจักรวัดมีค่าย ถนนบ้านหล่อรักษาการณ์อยู่อีกจุดหนึ่งด้วย..." ดังนั้นชื่อ "มุขราช" หนึ่ง "ธรรมยุตราช" หนึ่ง และ "ธรรมิกราช" หนึ่งนั้น แท้จริงแล้ว อาจจะมาจากรากฐานของคำศัพท์คำเดียวกัน ที่ถูกกาลเวลาอันเป็นปัจจัยสำคัญของมิติแห่งการจำได้หมายรู้ บันทึกลงหรือกักร่อน จนก่อให้เกิดสภาวะผันแปรบางประการดังปรากฏในหลักฐานลายลักษณ์อักษรชิ้นหลังนั่นเอง

พงสาวดารเหนือ⁹

มีการกล่าวถึงวัดธรรมิกราชไว้ในพงสาวดารเหนือว่า "พระยาธรรมิกราชพระราชบุตรพระเจ้าแสนน้ำผึ้ง ได้เสวยราชสมบัติมีช้างเผือก 2 ช้าง สร้างวัดมุขราช...." ซึ่งในช่วงเวลาที่

⁷ กรมศิลปากร, พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2534), 124.

⁸ กรมศิลปากร, ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 63 เรื่องกรุงเก่า (พระนคร : เกษมสุวรรณ, 2550).

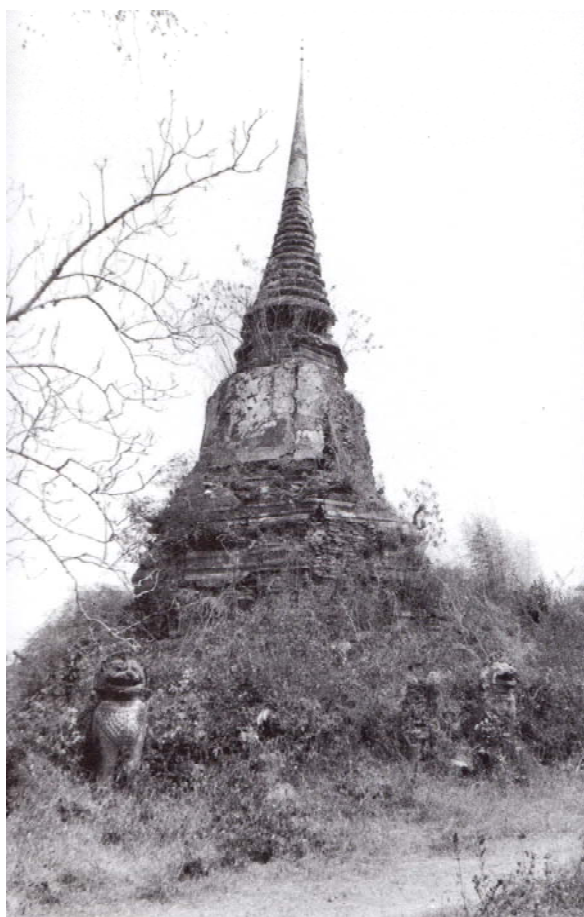
⁹ พระสารประเสริฐ (ตรี นาเคประทีป), สมเด็จพระเจ้ามหาสมณเจ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และ พระวิเชียรปรีชา (น้อย), พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงสารประเสริฐ และฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส) และ พงสาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), 371.

กล่าวถึงการสร้างวัดมูขราช หรือวัดธรรมิกราชนี้อยู่ในช่วงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา โดยเชื่อกันว่าวัดมูขราชนี้ หมายถึงวัดธรรมิกราชในปัจจุบัน โดยเปลี่ยนชื่อในภายหลังเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้สถาปนาวัดนี้

2. หลักฐานด้านศิลปกรรม

การศึกษาลำดับอายุสมัยการอยู่อาศัยบริเวณวัดธรรมิกราช นอกจากจะศึกษาจากหลักฐานที่ได้จากหลักฐานเอกสารแล้ว จำเป็นที่จะต้องศึกษาหลักฐานด้านศิลปกรรมจากสถาปัตยกรรมภายในวัดธรรมิกราชอีกด้วย โดยจะแบ่งเป็นการศึกษาจากหลักฐานทางสถาปัตยกรรมออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ องค์เจดีย์ประธาน สิ่งห่อหุ้มเจดีย์ประธาน และเศียรพระธรรมิกราช

2.1 องค์เจดีย์ประธาน

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ประธานวัดธรรมิกราช

น.ณ ปากน้ำ ได้ทำการสำรวจแหล่งประวัติศาสตร์และวัดต่างๆ ภายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี 2509 และได้บันทึกถึงองค์เจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราชไว้ว่า

องค์เจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราชเป็นเจดีย์ทรงลังกา องค์ระฆังกลมมีรอยพอกปูนซ้อนกันสองชั้น ฐานแปดเหลี่ยม ฐานบัวซ้อนกัน ตั้งบนฐานทักษิณสี่เหลี่ยม มีบันได 4 ทิศ เจดีย์มีบันไดเป็นรูปพญานาค 7 เศียรแผ่พังพานตามคดโขม รอบฐานทักษิณมีสิงห์ปูนปั้นเรียงรายโดยลวดลายไม่เหมือนกันเลย คาดว่าเป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น¹⁰

ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์ กล่าวในรายงานการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์มีสิงห์ล้อม วัดธรรมิกราช ปี 2530 ในและวารสารศิลปากรไว้ว่า

เป็นเจดีย์ที่มีฐานประทักษิณสิงห์ล้อม ซึ่งสร้างครอบเจดีย์ทรงลังกาฐานเดียว องค์ระฆังไม่ผาย และไม่มีเสาศาหะ ซึ่งเป็นรูปแบบเจดีย์สมัยอยุธยาตอนต้นไว้ภายใน ส่วนเจดีย์ที่สร้างครอบทับองค์เดิมนี้เป็นเจดีย์แบบมีฐานแปดเหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไปเป็นสามชั้น รับองค์ระฆังที่ไม่ผายนักไว้เบื้องบน และยังปรากฏร่องรอยทางด้านทิศตะวันออก แต่ไม่มีซุ้มจรนมา ดังนั้นจึงอาจจัดได้ว่าเจดีย์องค์นอกนี้ถูกสร้างครอบทับเจดีย์ทรงลังกาเดิมในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 21 ขึ้นไป (ไม่ควรต่ำกว่ารัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ราวพ.ศ. 2017 ลงมา)¹¹ และในสมัยรัตนโกสินทร์มีการสร้างอาคารปิดบันไดนาคด้านทิศตะวันออก ซึ่งได้ทำลายสิงห์ล้อมไปบางส่วน ทั้งนี้ ส่วนยอดเจดีย์ได้พังพลาตกลงมาเมื่อพ.ศ. 2520¹²

จุฬพงศ์ จุฬารัตน์ กล่าวไว้ในงานศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถูปทรงกลม 2 แบบ (ทรงระฆังกลมและทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ว่า

¹⁰ ประยูร อุลุชาฎะ (น. ณ ปากน้ำ), ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540), 98-100.

¹¹ ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์, “เจดีย์สิงห์ล้อมวัดธรรมิกราช,” ศิลปากร 31, 3 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2530) : 34.

¹² ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์, “รายงานการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์มีสิงห์ล้อม วัดธรรมิกราช ต.ท่าवासกรี อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา,” โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร, 2530. (อัคราเนนา)

วัดแห่งนี้มีสตูปองค์ใหญ่สร้างอยู่ด้านหลังพระวิหาร เป็นสตูปทรงกลมฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม 3 ชั้นรับองค์ระฆังกลม บัลลังก์ 8 เหลี่ยม รอบก้านฉัตรมีเสาหอนรับบัวฝาละมี และยอดตั้งอยู่บนฐานทักษิณยกสูง องค์สตูปมีร่องรอยบูรณะหลายครั้ง รอบฐานทักษิณชั้นล่างประดับรูปสิงห์ก่ออิฐปูนปั้น มีบันไดขึ้นทั้ง 4 ด้าน ทำผนังราวบันไดนาค อสุรแบก สตูปด้านนอกสร้างขึ้นที่หลังสตูปภายใน ในระยะเวลาใกล้เคียงกับสตูปองค์ในคือในช่วงอยุธยาตอนต้น และสันนิษฐานว่ามีการสร้างเสริมในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง และอาจได้รับการซ่อมแซมเพิ่มเติมอีกครั้งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ¹³

นางสาวนวิรัตน์ พุ่มกระจ่าง วิเคราะห์รูปแบบและกำหนดอายุเจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราช
ไว้ว่า

รูปแบบของเจดีย์ประธานทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมวัดธรรมิกราช เป็นรูปแบบของเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น โดยวิเคราะห์แยกส่วนเจดีย์ดังนี้ ส่วนฐาน เป็นฐานเขียง 1 ชั้น วางซ้อนด้วยชุดฐานบัวลูกฟักที่ส่วนของท้องไม้ถูกยึดสูงขึ้นจนสามารถประดับลวดบัว 2 แนวซ้อนกัน 3 ชุด ผู้ศึกษา เข้าใจว่านอกจากสัมพันธ์กับเจดีย์รุ่นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้ว อาจจะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากขอมและศรีวิชัย

ส่วนกลาง องค์ระฆังมีลักษณะป้อมและเตี้ย ปากระฆังผายออกเล็กน้อย ไม่ปรากฏบัวปากระฆัง หรือชั้นมาลัยเถารองรับองค์ระฆัง ส่วนลูกหาที่ปรากฏอยู่ทางทิศตะวันออกแต่ไม่ปรากฏร่องรอยของซุ้มจรณะ ซึ่งอาจจะเกิดเมื่อครั้งบูรณะซ่อมแซมในภายหลัง เพื่อต้องการให้เห็นว่าการสร้างครอบทับไว้จริง อีกประการการที่เจดีย์องค์นี้ไม่สามารถเจาะช่องลูกหาที่ส่วนฐานได้นั้น น่าจะมาจากการที่มีเจดีย์องค์เดิมสถิตอยู่ภายในก่อนแล้วจึงเป็นข้อจำกัดในการสร้างห้องคูหาภายใน

ส่วนยอด ได้แก่บัลลังก์ในผังแปดเหลี่ยม ก้านฉัตร บัวฝาละมี ปล้องไฉน และปลี การปรากฏของเสาหอนที่บริเวณก้านฉัตร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการสร้างในระยะหลังที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในสมัยของพระเจ้าท้ายสระหรือสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ประกอบกับส่วนฐานของบัวคว่ำหรือบัวฝาละมีที่อยู่เหนือก้านฉัตรของเจดีย์ประธานวัดธรรมิ

¹³ จุฬพงศ์ จุฬารัตน์, “การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสตูปทรงกลม 2 แบบ (ทรงระฆังกลมและทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา,” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535), 306-307.

ราชัน มีลักษณะที่เจดีย์ขึ้นเล็กน้อยซึ่งไม่เหมาะที่จะประดับเสาหารมาตั้งแต่แรกสร้าง แต่อาจจะมาประดับในภายหลังก็เป็นได้¹⁴

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ กล่าวเรื่องอายุเจดีย์ประธาน ไว้ว่า

สิ่งสำคัญที่ใช้ในการกำหนดอายุได้แก่ เจดีย์ประธาน รูปแบบและคติการสร้างของสิงห์ล้อมฐานเจดีย์ว่าน่าจะมีลักษณะและที่มาจากไหน รูปแบบของเจดีย์ประธานอยู่ในกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่มีฐานแปดเหลี่ยมเป็นสายวิวัฒนาการที่ผ่านมาจากทางเหนือขึ้นไปถึงสมัยทวารวดี สมัยล้านนาตอนต้น ลงมาในสายวิวัฒนาการที่เมืองสุพรรณบุรี สุพรรณบุรี ถือเป็นเจดีย์รูปแบบหนึ่งที่พบในภาคกลาง ซึ่งอาจมีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเล็กน้อย และพบว่าเป็นกลุ่มรูปแบบหนึ่งที่นิยมอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น¹⁵

2.2 สิงห์ล้อมเจดีย์ประธาน

ภาพที่ 2 ภาพถ่ายเก่าสิงห์ล้อมเจดีย์ประธาน

¹⁴ นวรัตน์ พุ่มกระจ่าง, “การวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์ประธานและสิงห์ล้อมวัดธรรมิกราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา,” (สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 15-32.

¹⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “เสียรธรรมิกราช จากวัดธรรมิกราชควรมีอายุอยู่ในช่วงเวลาใด,” *ดำรงวิชาการ* 6, 1 (มกราคม 2550) : 107-108.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์ กล่าวเกี่ยวกับสิงห์ล้อม ไว้ว่า

ฐานทักษิณ บันได และสิงห์ล้อมเจดีย์ประธาน มิได้สร้างขึ้นพร้อมเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม โดยสันนิษฐานจากความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมของกัมพูชาโบราณ(ขอม)ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ภายหลังจากการต่อเติมลานประทักษิณ ประกอบด้วยสิงห์และบันไดนาคโดยรอบแล้ว ได้ปรากฏร่องรอยของการบูรณะพอกปูนทับทั้งบนเจดีย์ สิงห์ และที่บันไดนาคทั้งสี่ด้าน สิงห์บางตัวอาจชำรุดเสียหายจนไม่สามารถจะบูรณะ ปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ได้ จึงจำเป็นต้องทิ้งซากของสิงห์ตัวเดิม โดยปั้นตัวใหม่ขึ้นแทน หรือบางตัวก็ปั้นปูนพอกทับปูนเก่าและใส่ลวดลายใหม่ทับบนลายเก่าลงไป ซึ่งลักษณะของการซ่อมปฏิสังขรณ์มหาเจดีย์ครั้งนี้คงเป็นครั้งสุดท้ายของแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอาจจะกระทำขึ้นในราวแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งทิ้งช่วงระยะเวลาห่างจากการบูรณะครั้งสุดท้าย ประมาณ 100 ปีเศษ¹⁶

จุฬพงศ์ จุฬารัตน์ กล่าวเกี่ยวกับสิงห์ล้อม ในการศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรม 2 แบบ (ทรงระฆังกลมและทรงระฆังกลมบนฐานซ้อนชั้น 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ว่า

ลักษณะของสิงห์ปูนปั้นที่วัดธรรมิกราช น่าจะเป็นของสร้างขึ้นทีหลัง เพราะโครงสร้างแล้วมิได้ยึดเป็นส่วนหนึ่งของสถาป แต่มีช่องที่ไว้เสียบแกนไม้ยึดไม่แน่นหนานัก ทำให้ปัจจุบันสิงห์เหล่านี้หลุดหักพังไปจำนวนมาก จากรูปแบบทางศิลปกรรมที่คล้ายกับสิงห์ที่รอบฐานทักษิณ สถาปัตยกรรมอาจสันนิษฐานว่าได้รับการสร้างเสริมในช่วงรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง เลียนแบบที่นิยมทำกันมากในศิลปะเขมร¹⁷

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม กล่าวถึงเจดีย์สิงห์ล้อม ไว้ว่า

จำนวนสิงห์ล้อมเจดีย์ประธานนั้นผู้สร้างอาจคิดเพียงเพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับพื้นที่มิได้อิงกับคติแต่อย่างใด สำหรับคติการประดับฐานเจดีย์ด้วยช้างหรือสิงห์ ซึ่งเป็นสัตว์หิมพานต์ในตระกูลสูง อาจสมมุติหมายว่าเป็นเจดีย์จุฬามณีประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เจดีย์สำคัญยิ่ง ณ ศูนย์กลางจักรวาลนี้ จึงมีนัยว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธองค์ด้วย สิงห์ล้อมบางตัวซึ่งรูปแบบ

¹⁶ ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์, “เจดีย์สิงห์ล้อมวัดธรรมิกราช,” ศิลปากร 31, 2 (2530) : 35-39.

¹⁷ จุฬพงศ์ จุฬารัตน์, “การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรม 2 แบบ (ทรงระฆังกลมและทรงระฆังกลมบนฐานซ้อนชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา,” 168.

ลวดลายประดับกำหนดอายุในสมัยอยุธยาตอนต้น ราวพ.ศ.1974 รัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ซึ่งทัพกรุงศรีอยุธยาได้เมืองนครหลวงและได้นำเอารูปภาพทั้งปวง โดยอาจมีสิ่งสำคัญแบบเขมรเข้ามาด้วย

การที่เจดีย์ประธานทรงระฆังในศิลปะอยุธยาที่มีรูปช้างล้อม หรือมีรูปสิงห์ล้อมก็ตาม จึงน่าจะอธิบายได้ว่า ระเบียบในการประดับ และการประดับด้วยรูปช้าง เป็นแรงบันดาลใจมาจากศิลปะสุโขทัย แต่ที่เปลี่ยนมาประดับรูปสิงห์เป็นแบบใหม่ ช่างอยุธยาคงดัดแปลงเอาจากวัฒนธรรมขอม

¹⁸

นางสาวนวรรตน์ พุ่มกระจ่าง วิเคราะห์สิ่งหุ่นปั้นของเจดีย์ประธาน วัดธรรมิกราชไว้ว่า

ประติมากรรมลวดสิงห์หุ่นปั้นวัดธรรมิกราชที่ฐาน โครงสร้างภายในของสิงห์วัดธรรมิกราชเป็นอิฐก่อ และพอกปูนภายนอกเป็นประติมากรรมลวดอยู่ในการทำขึ้น 2 ขาหน้าเหยียดตรง 2 ขาหลังงอพร้อมยกเท้าตัวขึ้นเล็กน้อย ยึดหน้าอกพองาม ส่วนหัวและตัวมีลายประดับ ไม่ปรากฏหางบริเวณสันหลังหรือส่วนท้ายลำตัว สิงห์ทุกตัวยืนหน้าตรงหันหลังให้กับเจดีย์ประธาน ยกเว้นตัวที่อยู่ใกล้ชิดติดบันไดแสดงกิริยาเอี้ยวตัวเข้าหาบันไดนาคเล็กน้อย ประคองคอยเฝ้ามิให้สิ่งชั่วร้ายใดๆ เข้ามากรำกรายเจดีย์องค์นี้ได้ อาจจะกล่าวได้ว่าฐานประติมากรรมสิงห์ล้อมวัดธรรมิกราชนี้น่าจะสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นหรือไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 21 และได้มีการซ่อมแซมมาตลอดจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย

ลักษณะท่าทางและลวดลายที่ประดับบนตัวสิงห์ ทำให้สามารถแบ่งส่วนการศึกษาได้คือ 1. รูปสิงห์หุ่นปั้นในระยะแรกสร้าง ลักษณะเหมือนสิงห์เขมรซึ่งมักสลักจากศิลาหรือหล่อจากสำริด แต่สิงห์ที่วัดธรรมิกราชเป็นสิงห์หุ่นปั้น ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสิงห์แบบขอมอย่างชัดเจน ทั้งท่าทางและลวดลาย และ 2. รูปสิงห์หุ่นปั้นภายหลังการบูรณะซ่อมแซม ตัวที่ซ่อมแซมได้ก็จะถูกพอกทับและปั้นลายขึ้นใหม่ บางตัวช่างได้พยายามเลียนแบบลายดั้งเดิมแต่ฝีมือไม่อาจเทียบกันได้ ซึ่งในส่วนของการซ่อมแซมสามารถจัดแบ่งกลุ่มของสิงห์ออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่เลียนแบบลายเดิม และกลุ่มที่ปั้นลายขึ้นใหม่¹⁹

¹⁸ สันติ เล็กสุขุม, “เจดีย์สิงห์ล้อมวัดเม่งนางปลื้ม เงื่อนไว้กับแนวคิโดอกแบบบูรณะ,” รวมบทความมุมมองความคิดและความหมาย : งานช่างไทยโบราณ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548), 26.

¹⁹ นวรรตน์ พุ่มกระจ่าง, “การวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์ประธานและสิงห์ล้อมวัดธรรมิกราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา,” 32-56.

คุณิพร ชาคินทร กล่าวเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานที่มีรูปสิงห์ล้อม ใน แนวความคิด และรูปแบบของเจดีย์สิงห์ล้อมวัดแม่นางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ว่า

แรงบันดาลใจการทำเจดีย์สิงห์ล้อมของวัดธรรมิกราช น่าจะเกิดจากเหตุการณ์ครั้งที่น่าสิงห์ สัมฤทธิ์จากเมืองพระนครเข้ามาในสมัยเจ้าสามพระยา และมีการประดับลายกนกที่เทียบได้กับ งานอื่นๆสมัยของพระองค์เช่นกัน โดยสิงห์วัดธรรมิกราชมีความคล้ายคลึงกับสิงห์เขมรแบบ บาชน นอกจากนั้นศิลปกรรมอื่นๆที่สร้างพร้อมกับสิงห์ เช่นเจดีย์ที่มีลานประทักษิณและรูปสัตว์ ล้อมที่ฐาน บันไดนาคแบบเขมร ก็ชวนให้นึกถึงการสืบทอดหรือรับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะยุค ก่อน²⁰

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ กล่าวเรื่องอายุเจดีย์สิงห์ล้อม ไว้ว่า

จากคติและรูปแบบการประดับสิงห์ล้อมในเจดีย์ทรงระฆังจึงทำให้ได้ข้อสันนิษฐานในการ กำหนดอายุว่าน่าจะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น และน่าจะเป็นช่วงที่ได้รับคติการสร้างเจดีย์ทรง ระฆังในกลุ่มฐานแปดเหลี่ยมที่มาจากสายเหนือ ส่วนสิงห์ล้อมนั้นน่าจะได้รับแนวคิดมาจากช้าง ล้อมที่มาจากสุโขทัยและมาปรับเปลี่ยนเป็นสิงห์ จึงน่าจะเกิดขึ้นในราวรัชกาลของเจ้าสามพระยา หรือหลังจากนั้นคือภายหลังการไปนำสิงห์มาจากเขมรแล้ว ดังนั้น เจดีย์วัดธรรมิกราชก็น่าจะอยู่ ในสมัยอยุธยาตอนต้นในราวรัชกาลเจ้าสามพระยา ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 20 และจะต้อง เป็นวัดที่มีมาก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะเหตุที่พระองค์ได้ย้ายเขตพระราชวังจากวัด พระศรีสรรเพชญ์มาตั้งบริเวณนี้ได้เว้นพื้นที่นี้ไว้แสดงว่าเป็นวัดที่มีอยู่ก่อนแล้ว²¹

²⁰ คุณิพร ชาคินทร, “แนวความคิดและรูปแบบของเจดีย์สิงห์ล้อมวัดแม่นางปลื้ม จ. พระนครศรีอยุธยา,” สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 30-40.

²¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “เสียรธรรมิกราช จากวัดธรรมิกราชควรมีอายุอยู่ในช่วงเวลาใด,” ดำรงวิชาการ 6, 1 (2550) : 108-109.

2.3 เศียรพระธรรมิกราช

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายเศียรพระธรรมิกราช

บรรจบ เทียมทัต ได้กล่าวถึงเศียรพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่พบ ณ วัดธรรมิกราช ไว้ว่า

ที่วิหารวัดธรรมิกราช เคยประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญขนาดใหญ่มาปัจจุบันเหลือแต่พระเศียร ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ได้นำไปเก็บรักษาไว้ที่ระเบียงข้างกำแพงพระราชวังจันทร์เกษม ด้านตะวันออก เป็นพระเศียรพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ สมัยอุทอง ที่สวยงามมาก ขนาดสูงประมาณ 1.80 เมตร พระพักตร์กว้าง 1.4 เมตร²²

เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2548 ในงานภูมิสังคมเสวนาสาธารณะในหัวข้อ “กำเนิดกรุงศรีอยุธยา ธรรมิกราช มาจากไหน” บริเวณลานวิหารหลวง วัดธรรมิกราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

²² บรรจบ เทียมทัต. “วัดธรรมิกราช,” ศิลปากร 3, 1 (2502) : 27-30.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ กล่าวถึงเศียรพระธรรมิกราชไว้ว่า

เศียรพระองค์นี้เป็นศิลปะอุททองสร้างขึ้นช่วงเวลาใกล้เคียงกับหลวงพ่อดำวัดพนัญเชิง ซึ่งเป็นเวลาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาในพ.ศ.1893 สร้างขึ้นตามคติของพุทธศาสนาแบบเถรวาท ขณะที่ศิลปะลพบุรีก่อนหน้านี้เป็นแบบมหายาน และน่าจะเก่ากว่า พ.ศ.1950 อันเป็นช่วงที่ศิลปะอุททองได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย เศียรพระธรรมิกราชจึงเป็นไปได้ที่น่าจะสร้างมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา และเศียรพระองค์นี้ยังเป็นการแสดงว่าก่อนกรุงศรีอยุธยาจะถูกสถาปนา ในบริเวณนี้ต้องมีบ้านเมืองขนาดใหญ่พอสมควรอยู่ก่อนแล้ว²³

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สืบแสง พรหมบุญ กล่าวถึงเศียรพระธรรมิกราชไว้ว่า

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเศียรพระธรรมิกราชกับหลวงพ่อดำวัดพนัญเชิงแล้ว จะพบว่ามีทั้งลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน "ลักษณะที่ร่วมกันเพราะเป็นศิลปะสมัยก่อนอยุธยา แต่ที่ต่างคือพระเศียรองค์นี้มีศิลปะหนักไปทางละโว้ลพบุรี เขมรมากกว่า มีพระพักตร์เข้มคุด การที่มีหลักฐานแบบนี้แสดงให้เห็นว่า อยุธยาควรมีอายุเก่ากว่า พ.ศ.1893 ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าอู่ทองมาตั้งเมืองที่นี่ ข้ายามาจากโรคห่าระบาด หลักฐานที่บอกว่าข้ายามาตั้งหนองโสนนี่เป็นการบอกว่าต้องมีบ้านเมืองเป็นเรื่องเป็นราวมาก่อนแล้ว ถ้าโดยหลักฐานตามต่างประเทศโดยเฉพาะจีน ยืนยันว่าบ้านเมืองแถบนี้ มีความเจริญและมีรัฐเกิดขึ้นแล้ว²⁴

รองศาสตราจารย์ สุรพล นาถะพินธุ อธิบายในแง่มุมของนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะว่า

เมื่อพิจารณาจากคุณลักษณะของพระเศียรที่ถ้าสมบูรณ์จะมีขนาดมหึมาหมดแล้ว น่าจะเป็นองค์สำคัญ เพราะพระพุทธรูปขนาดนี้พบในประเทศไทยไม่มากนัก จึงแสดงถึงความสำคัญของชุมชนที่ครอบครองซึ่งน่าจะมีความสำคัญมาก และมีอิทธิพลมีอำนาจ เพราะการก่อสร้างองค์พระต้องใช้วัสดุดิบจำนวนมาก ซึ่งต้องใช้โลหะอย่างดีบุกและทองแดงจำนวนมากเป็นส่วนผสม และถ้ายังเป็นประติมากรรมที่ใหญ่โตและซับซ้อนมาก ช่างไทยมักจะผสมตะกั่วลงไปด้วย เพื่อช่วยให้สำริดไหลเต็มแม่พิมพ์ได้ง่าย งานที่ออกมาจึงสมบูรณ์ไร้ตำหนิ ประเด็นคือโลหะ

²³ สำนักศิลปวัฒนธรรม, “ธรรมิกราช” มาจากไหน?, ใน เอกสารภูมิสังคมเสวนาสาธารณะ กำเนิดกรุงศรีอยุธยา, สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2548), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

พวกนี้ไม่มีในอยุธยา ต้องได้มาจากที่อื่นๆ การได้มาน่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนมากกว่าจะไปปล้นแย่งชิง ซึ่งก่อน พ.ศ.1893 นั้น แหล่งผลิตทองแดงสำคัญอยู่ที่ลพบุรี ในพงสาวดารพม่าก็บอกว่าบ้านปอหิด แขวงเมืองลพบุรีส่งส่วยทองแดงให้อยุธา ทองแดงที่ใช้หล่อพระธรรมิกราชก็น่าจะมาจากที่นี่ ดังนั้นในด้านนัยความหมายผมเชื่อว่า ก่อนจะมีกรุงศรีอยุธยา มันน่าจะมีเมืองสำคัญมาก่อนและเป็นพันธมิตรกับชุมชนที่อยู่ในย่านลพบุรีด้วย²⁵

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เขียนบทความ เรื่อง เศียรธรรมิกราช จากวัดธรรมิกราช ไว้ว่า

“เศียรธรรมิกราช” สูงประมาณ 2.00 เมตร กรอบพระพักตร์สี่เหลี่ยม (กรามใหญ่) พระขนงเชื่อมต่อกันเป็นรูปปีกกาและเป็นสันนูน พระเนตรเปิดกว้างเหลือบลงต่ำเล็กน้อย ไม่แสดงดวงพระเนตร พระนาสิกค่อนข้างใหญ่ พระโอษฐ์เบะกว้าง แนวเส้นพระโอษฐ์เกือบเป็นเส้นตรง ริมพระโอษฐ์หนา พระเศียรมีขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็กอย่างมาก (เม็ดพระศก) และทรงสูงแบบหนามขนุน มีอุษณิষะไม่สูงมากนักและที่อุษณิষะแสดงเม็ดพระศกด้วยเช่นกัน (ซึ่งส่วนนี้เองเป็นส่วนสำคัญที่บ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างพระพุทธรูปในศิลปะเขมรกับพระพุทธรูปที่เป็นแบบอู่ทองแล้ว ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป) ระหว่างพระนลาฏกับพระศกมีขอบที่เรียกว่าไรพระศกปรากฏอยู่ด้วยแต่เป็นแนวเล็กๆเท่านั้น ลักษณะนี้เองที่เป็นรูปแบบเฉพาะของพระพุทธรูปที่เรียกว่า แบบอู่ทอง

การกำหนดอายุโดยลำดับวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ และแวดล้อมทางศิลปกรรมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า เศียรธรรมิกราชน่าจะจัดเป็นศิลปะแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 อยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น ระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 โดยนับจากจุดเริ่มต้นที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด และมีหลักฐานการสร้างคือพระพุทธรูปทองที่พบจากกรุวัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา อยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมาจนถึงกลุ่มพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 ที่พบในกรุพระปรางค์วัดราชนิมิตที่สร้างขึ้นในสมัยเจ้าสามพระยา (พ.ศ.1967) แต่พบแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 น้อยลงแล้ว ส่วนใหญ่เป็นแบบอู่ทองรุ่นที่ 3 จำนวนมากกว่า แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลสุโขทัยมีบทบาทมากขึ้นจนถึงสมัยพระบรมไตรโลกนาถที่งานศิลปกรรมส่วนใหญ่มีอิทธิพลสุโขทัยแล้ว²⁶

²⁵ สำนักศิลปวัฒนธรรม, “ธรรมิกราช” มาจากไหน?, ใน เอกสารภูมิสังคมสวนนาสาธารณะ กำเนิดกรุงศรีอยุธยา, สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2548), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “เศียรธรรมิกราช จากวัดธรรมิกราชควรมีอายุอยู่ในช่วงเวลาใด,” ใน ดำรงวิชาการ 6, 1 (2550) : 101-116.

3. หลักฐานด้านการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีภายในวัดธรรมิกราช มีขึ้น 1 ครั้ง เมื่อปี พ.ศ.2537 เป็นการขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมจำนวน 2 หลุม หลุมแรกประสบกับปัญหาน้ำซึมเข้าหลุมขุดค้น จึงต้องเปิดหลุมขุดตรวจชั้นดินทางวัฒนธรรมเพิ่มอีกหนึ่งหลุม บริเวณหน้ากุฏิ ด้านทิศเหนือของวัดธรรมิกราช พบว่าในชั้นดินที่ 3 พบเป็นเศษถ่านและดินสีดำสันนิษฐานว่าอาจเกิดจากไฟไหม้เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 พบแนวอิฐก่อเป็นฐานของอาคาร ระดับตั้งแต่ 100-155 CM. DT. สันนิษฐานว่าเป็นรากฐานของอาคารสมัยอยุธยา แต่การขุดค้นต้องยุติเมื่อพบตาน้ำซึมออกมาจากใต้ดิน และก็ไม่ได้มีการนำมากล่าวถึงในส่วนของการวิเคราะห์ตีความอีก โดยระบุเพียงว่าพื้นที่ที่ทำการขุดตรวจเป็นดินถมทั้งหมด

นอกจากนี้การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงก็มีความสำคัญจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาเปรียบเทียบกับ โดยอาศัยข้อมูลจากรายงานประกอบวิชาสันนาโบราณคดีอยุธยา เรื่องการศึกษาวัฒนธรรมแรกเริ่มที่ปรากฏภายในเกาะเมืองอยุธยา ของนายวรพจน์ หิรัญวุฒิกุล เนื่องจากข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีส่วนใหญ่ของอุทยานประวัติศาสตร์ได้เสียหายไปกับอุทกภัยในปี พ.ศ.2554 โดยได้คัดเลือกพื้นที่ที่ใกล้เคียงที่สุดจำนวน 4 พื้นที่ได้แก่

3.1 การขุดค้นทางโบราณคดีวัดชุมแสง พ.ศ.2548

วัดชุมแสงตั้งอยู่ริมคลองมหาเถรไ้ม้แซ่ฝั่งตะวันตก ในเขตตำบลประจักษ์ พบร่องรอยหลักฐานทางสถาปัตยกรรม คือ เจดีย์ประธาน และวิหาร สร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งสอดคล้องกับผลการขุดค้นทางโบราณคดีของระดับชั้นวัฒนธรรมล่างสุด โดยใช้เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-20) และแหล่งเตาสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-22)

3.2 พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง พ.ศ.2547

พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าอยู่ทองตั้งอยู่ในตำบลประจักษ์ ไม่พบร่องรอยหลักฐานสถาปัตยกรรมใด จากการขุดค้นทางโบราณคดี ระดับชั้นวัฒนธรรมล่างสุดกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 22 โดยใช้เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเป็นตัวกำหนดอายุสมัย

3.3 การขุดค้นทางโบราณคดีวัดญาณเสน พ.ศ.2544

วัดญาณเสนตั้งอยู่ในเขตตำบลท่าวาสกรี พบร่องรอยหลักฐานทางสถาปัตยกรรม คือ เจดีย์ประธานศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลางราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดีระดับชั้นดินทางวัฒนธรรมล่างสุดกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 โดยใช้เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-20) และแหล่งเตาสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-22) เป็นตัวกำหนดอายุสมัย

3.4 การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณแนวกำแพงด้านทิศใต้ของพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พ.ศ.2547

พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ตั้งอยู่ภายในพระราชวังโบราณ ตำบลประตูชัย พบร่องรอยหลักฐานทางสถาปัตยกรรม คือ ฐานรากของพระที่นั่ง ซึ่งน่าจะสร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จากการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมขุดค้นหมายเลข 1 ได้ทำการขุดค้นลงไปจนถึงระดับ 800 Cm. Dt. เป็นการขุดค้นระดับชั้นวัฒนธรรมก่อนอยุธยา แต่ไม่พบสิ่งของหรือโบราณวัตถุที่บ่งชี้ถึงการอยู่อาศัยในสมัยก่อนอยุธยา สันนิษฐานว่าเป็นช่วงสมัยอยุธยาอยู่ได้ทะเล เนื่องจากพบว่าลักษณะของดินเป็นลักษณะของดินท้องร่องท้องสวนและมีกลิ่นเหม็นเล็กน้อย มีร่องรอยของร่องน้ำเล็กๆ มีการทับถมของเปลือกหอย จำนวนมาก และพบการทับถมของเมล็ดพืชหลายชนิด และในชั้นวัฒนธรรมถัดมาปรากฏเป็นชั้นวัฒนธรรมในช่วงสมัยอยุธยา

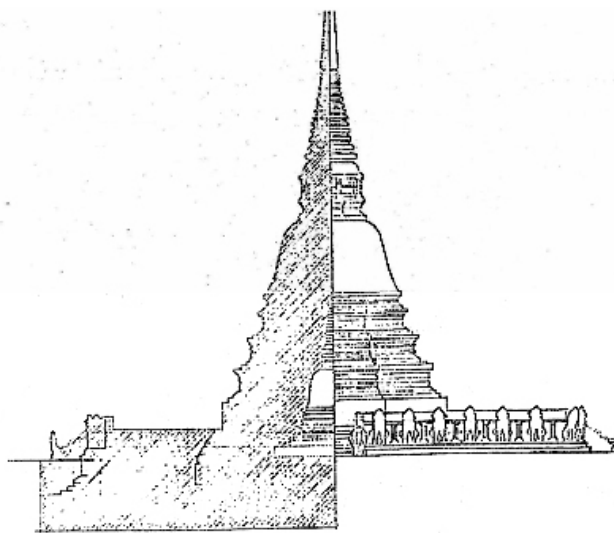
4. สรุปผลการศึกษาที่ผ่านมา

เอกสารที่กล่าวถึงวัดธรรมิกราช เรียงลำดับการอ้างอิงตามเนื้อหาในเอกสารได้แก่ พงสาวดารเหนือ กล่าวถึงเหตุการณ์สมัยก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดที่วัดธรรมิกราช พุทธศตวรรษที่ 21 และพุทธศตวรรษที่ 24 พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต กล่าวถึงเหตุการณ์ในพุทธศตวรรษที่ 22 และประชุมพงสาวดารภาคที่ 63 เล่ม 37 กล่าวถึงเหตุการณ์สมัยรัตนโกสินทร์ แต่มีเพียงพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิตเท่านั้นที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยา

ตารางที่ 1 แสดงสรุปผลการศึกษาด้านเอกสาร

เอกสาร	ช่วงเวลาที่กล่าวถึง	ช่วงเวลาที่เขียน
พงสาวดารเหนือ	ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา	รัตนโกสินทร์
พระราชพงสาวดารฉบับ พระราชหัตถเลขา	พุทธศตวรรษที่ 21 และ พุทธศตวรรษที่ 24	รัตนโกสินทร์
พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต	พุทธศตวรรษที่ 22	พุทธศตวรรษที่ 22
ประชุมพงสาวดารภาคที่ 63 เล่ม 37	รัตนโกสินทร์	รัตนโกสินทร์

การศึกษาด้านศิลปกรรมที่ผ่านมาของวัดธรรมิกราชนั้น มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการหยิบยกหลักฐานต่างๆ เพื่อมาสนับสนุนแนวความคิดของผู้ศึกษาแต่ละท่าน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 4 ภาพด้านตัดแสดงลักษณะเจดีย์สิงห์ล้อมที่สร้างครอบทับเจดีย์ทรงลังกาองค์เดิมไว้

เจดีย์ประธานของวัดธรรมิกราช แบ่งออกเป็น เจดีย์เดิม หรือเจดีย์ประธานองค์แรก ที่สร้างอยู่ภายใน และเจดีย์องค์ที่สร้างครอบภายหลัง หรือเจดีย์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน เจดีย์ประธานองค์แรก ปฏิพนธ์ พุ่มพงษ์แพทย์ ให้ความเห็นว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น แต่ไม่ถึงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาโดยเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับเจดีย์วัดมเหยงค์ และวัดพลับพลาไชย ส่วนเจดีย์องค์ที่สร้างครอบ น. ณ ปากน้ำ ให้ความเห็นว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น โดยเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะว่าเก่ากว่าเจดีย์ประธานวัดใหญ่ชัยมงคล และสันนิษฐานว่าน่าจะมีการซ่อมถึง 2 ครั้ง เนื่องจากรอยพอกปูนซ้อนกัน 2 ครั้งปฏิพนธ์ พุ่มพงษ์แพทย์ ให้ความเห็นว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 21 โดยวิเคราะห์ลำดับพัฒนาการของเจดีย์ทรงลังกาในสมัยอยุธยาตอนต้น และอ้างถึงพงสาวดารฉบับพระราชหัตถ์ เลขาราวพุทธศตวรรษที่ 21 ที่กล่าวเกี่ยวกับการจองจำพระศรีศิลป์ที่วัดธรรมิกราช จุฬพงศ์ จุฬารัตน์ ให้ความเห็นว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้นโดยอ้างการสำรวจของ น. ณ ปากน้ำ ซึ่งได้กล่าวถึงการซ่อม 2 ครั้ง โดยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง และพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ราวพุทธศตวรรษที่ 22 และ 23 ส่วนนวรรณ์ พุ่มกระจำ และศักดิ์ชัย สายสิงห์ ให้ความเห็นที่ตรงกันว่าเจดีย์องค์ที่สร้างครอบนี้ สร้างในสมัย

อยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 21 จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับเจดีย์ประจํามุมบนฐานไพทีของปราสาทประธานวัดราชบูรณะ เจดีย์วัดหลังคาขาว เจดีย์วัดหัตถดาต

ตารางที่ 2 ตารางสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับเจดีย์ประธานวัดธรรมิกราช

ผู้ศึกษา ผลการศึกษา	อายุสมัยเจดีย์ ประธานองค์แรก (องค์ใน)	หลักฐาน ที่อ้างถึง	อายุสมัยเจดีย์ ประธาน องค์ปัจจุบัน	หลักฐาน ที่อ้างถึง
น. ณ ปากน้ำ			- สร้างในสมัย อยุธยาตอนต้น - มีการซ่อม 2 ครั้ง	- เปรียบเทียบ รูปแบบศิลปะว่า เก่ากว่าเจดีย์ ประธานวัดใหญ่ ชัยมงคล - รอยพอกปูน ซ้อนกัน 2 ครั้ง
ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย	- สร้างในสมัย อยุธยาตอนต้น แต่ไม่ถึงก่อน การสถาปนากรุง ศรีอยุธยา	- เปรียบเทียบ รูปแบบศิลปะ กับเจดีย์วัด มเหยงค์ และ วัดพลับพลาไชย	- สร้างราวพุทธ ศตวรรษที่ 21	- พัฒนาการของ เจดีย์ทรงลังกา ในสมัยอยุธยา ตอนต้น และ พงศาวดารฉบับ พระราชหัตถ เลขาคราวพุทธ ศตวรรษที่ 21 กล่าวเกี่ยวกับ การจองจำพระ ศรีศิลป์ที่วัด ธรรมิกราช

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ผลการศึกษา ผู้ศึกษา	อายุสมัยเจดีย์ ประธานองค์แรก (องค์ใน)	หลักฐาน ที่อ้างถึง	อายุสมัยเจดีย์ ประธาน องค์ปัจจุบัน	หลักฐาน ที่อ้างถึง
จุฬศพนงค์ จุฬารัตน์	- สร้างในสมัย อยุธยาตอนต้น	- อ้างจาก ปฏิพจน์ พุ่มพงษ์แพทย์	- สร้างในสมัย อยุธยาตอนต้น - ซ่อม 2 ครั้ง สมัย พระเจ้าปราสาท ทอง และพระ เจ้าอยู่หัวบรมโกศ ราวพุทธศตวรรษ ที่ 22 และ 23	- อ้างการสำรวจ ของ น. ณ ปากน้ำ - ความนิยมศิลปะ ขอมในสมัยพระ เจ้าปราสาททอง
นวลรัตน์ พุ่มกระจำ			- สร้างในสมัย อยุธยาตอนต้น ไม่เกินพุทธ ศตวรรษที่ 21	- เปรียบเทียบ รูปแบบศิลปะ กับเจดีย์ประจำ มุมบนฐานไพที ของปราสาท ประธานวัดราช บูรณะเจดีย์วัด หลังคาขาว เจดีย์ วัดหัตถาวาส
ศักดิ์ชัย สายสิงห์			- สร้างในสมัย อยุธยาตอนต้น	- เปรียบเทียบ รูปแบบศิลปะ กับวัดอโยธยา เจดีย์ประจำมุม วัดราชบูรณะ เจดีย์วัดหลังคา ขาว

การศึกษาสิ่งห่อหุ้มที่ฐานเจดีย์ประธานวัดธรรมิกราช เป็นที่ยอมรับทั่วไปว่าสร้างขึ้นแยกจากเจดีย์ประธาน แต่จะสร้างขึ้นเมื่อใดนั้นสามารถแบ่งกลุ่มความคิดเห็นออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย และจุฬพงศ์ จุฬารัตน์ มีความเห็นว่า สิ่งห่อหุ้มนี้สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 22 ในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความนิยมในศิลปะขอมเป็นอย่างมาก เนื่องจากรบชนะขอม จึงมีการสร้างสถาปัตยกรรมเลียนแบบขอม เช่น วัดไชยวัฒนาราม และสิ่งห่อหุ้มนี้ น่าจะถูกซ่อมราวพุทธศตวรรษที่ 23 รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กลุ่มที่สอง ซึ่งประกอบไปด้วย ศักดิ์ชัย สายสิงห์ สันติ เล็กสุขุม นวรัตน์ พุ่มกระจ่าง และดุฎิพร ชาติบุตร ให้มีความเห็นว่า สิ่งห่อหุ้มนี้ น่าจะสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 20 รัชสมัยเจ้าสามพระยา โดยอ้างอิงพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ที่กล่าวถึงเจ้าสามพระยาเมื่อครั้งไปตีเมืองพระนครศรีอยุธยา และนำประติมากรรมสิ่งสำริดสมัยขอมกลับมาด้วย และเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับสิ่งสำริดดังกล่าว ซึ่งมีลักษณะลวดลายที่ประดับบนสิ่งห่อหุ้มคล้ายคลึงกันมาก เช่น ลายประดับที่หัวสิงห์ ลายสร้อยคอ ลายแผงอก และลายกำไลข้อเท้าเป็นต้น และน่าจะถูกรื้อซ่อมราวพุทธศตวรรษที่ 22 โดยเปรียบเทียบลวดลายประดับบนสิ่งห่อหุ้มกับลวดลายที่ใช้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น ลายผ้าทิพย์ของพระพุทธรูปทรงเครื่องที่วัดไชยวัฒนาราม

ตารางที่ 3 ตารางสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งห่อหุ้มวัดธรรมิกราช

ผู้ศึกษา	อายุสมัยสิ่งห่อหุ้ม	หลักฐานที่อ้างถึง
ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย	- สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 22 - ซ่อมราวพุทธศตวรรษที่ 23	- ความนิยมศิลปะขอมในสมัยพระเจ้าปราสาททอง - อ้างถึงการซ่อมโบราณสถานสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
จุฬพงศ์ จุฬารัตน์	- สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 22	- ความนิยมศิลปะขอมในสมัยพระเจ้าปราสาททอง
สันติ เล็กสุขุม	- สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 20	- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า เจ้าสามพระยาไปตีเมืองพระนครศรีอยุธยา และนำประติมากรรมสิ่งสำริดสมัยขอมกลับมาด้วย และเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับสิ่งสำริดดังกล่าว

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ผู้ศึกษา	อายุสมัยสิงห์ล้อม	หลักฐานที่อ้างถึง
นวรรตน์ พุ่มกระจ่าง	- สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 21 - ซ่อมราวพุทธศตวรรษที่ 22	- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าว ว่า เจ้าสามพระยาไปตีเมืองพระนครหลวง และ นำประติมากรรมสิงห์สำริดสมัยบาชนกลับมา ด้วย และเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับสิงห์สำริด ดังกล่าว และลวดลายตกแต่งที่วัดราชบูรณะ - เปรียบเทียบลวดลายประดับบนสิงห์กับลวดลาย ที่ใช้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น ลายผ้าทิพย์ ของพระพุทธรูปทรงเครื่องที่วัดไชยวัฒนาราม
คุณิพร ชาคิบุตร	- สร้างในสมัยเจ้า สามพระยา ราว พุทธศตวรรษที่ 20	- เปรียบเทียบว่าสร้างก่อนวัดแม่นางปลื้มเนื่องจาก รูปแบบที่เก่ากว่า และอ้างถึงเหตุการณ์ที่เจ้าสาม พระยาไปตีเมืองพระนครหลวง และนำ ประติมากรรมสิงห์สำริดสมัยบาชนกลับมาด้วย
ศักดิ์ชัย สายสิงห์	- สมัยเจ้าสามพระยา ราวกลางพุทธ ศตวรรษที่ 20	- ได้รับอิทธิพลจากการสร้างสัตว์ล้อมเจดีย์จาก สุโขทัย(อยุธยาตอนต้น) และอ้างถึงเหตุการณ์ที่ เจ้าสามพระยาไปตีเมืองพระนครหลวง และนำ ประติมากรรมสิงห์สำริดสมัยบาชนกลับมา

เศียรพระธรรมิกราชเป็นหลักฐานทางศิลปกรรมที่สำคัญอีกหนึ่งอย่างของวัด
ธรรมิกราช ซึ่งเป็นหลักฐานที่ยากจะกำหนดอายุได้ชัดเจนเนื่องจากมีข้อจำกัดหลายอย่าง โดย
บรรจบ เทียมทัต พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์ และสืบแสง พรหมบุตร มีความเห็นไปในแนวทาง
เดียวกันว่าเศียรพระธรรมิกราชนี้ น่าจะเป็นศิลปะสมัยอุทอง โดยเห็นได้ชัดเจนจากลักษณะของ
พระพักตร์ ซึ่งน่าจะสร้างในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับการสร้างหลวงพ่อโตวัดพนัญเชิง อย่างไรก็ตาม
ตาม ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ให้ความเห็นแย้งไปว่าเศียรพระธรรมิกราชนี้ น่าจะถูกสร้างขึ้นราวราว
ต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 โดยพิจารณาจากพัฒนาการด้านศิลปะ โดยให้เหตุผลว่าลักษณะที่
พัฒนามามีเม็ดพระศกอยู่ด้านบน มักจะมีพระรัศมีเป็นเปลว ซึ่งหมายถึงได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย
แล้ว (อยุธยาตอนต้น) โดยเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปหนองจอกกรุวัดมหาธาตุ และพระพุทธรูปที่
พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

ตารางที่ 4 ตารางสรุปผลการศึกษเกี่ยวกับเศียรพระธรรมิกราช

ผู้ศึกษา	อายุสมัย เศียรพระธรรมิกราช	หลักฐานที่อ้างถึง
บรรจบ เทียมทัด	- สมัยอุ່ทอง	- เปรียบเทียบพระพักตร์กับศิลปะอุ່ทอง
พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์	- สมัยอุ່ทอง ใกล้เคียงกับ หลวงพ่โตวัดพนัญเชิง	- เปรียบเทียบพระพักตร์กับศิลปะอุ່ทอง
สืบแสง พรหมบุตร	- สมัยก่อนการสถาปนากรุง ศรีอยุธยา	- เปรียบเทียบพระพักตร์กับศิลปะอุ່ทอง
สุรพล นาคะพินธุ	- ไม่ได้กำหนดอายุ	
ศักดิ์ชัย สายสิงห์	- ราวต้นถึงกลางพุทธ ศตวรรษที่ 20	- พัฒนาการด้านศิลปะ โดยกล่าวว่า ลักษณะที่มีเม็ดพระศก มักจะมีพระ รัศมีเป็นเปลว ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก สุโขทัย (อยุธยาตอนต้น) โดย เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปหนองจาก กรุวัดมหาธาตุ และพระพุทธรูปที่พบ ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

ส่วนด้านการขุดค้นทางโบราณคดีทั้งภายในวัดธรรมิกราช และพื้นที่ใกล้เคียง สามารถสรุปได้ว่าการใช้พื้นที่ภายในวัดธรรมิกราชไม่เก่าไปกว่าสมัยอยุธยา คือ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นไป

ตารางที่ 5 ตารางสรุปผลการศึกษาด้านการขุดค้นทางโบราณคดี

ผู้ศึกษา	ระดับชั้นวัฒนธรรมล่าสุด	หลักฐานที่อ้างอิงถึง
การขุดค้นทางโบราณคดีภายใน วัดธรรมิกราช พ.ศ.2537	ไม่สามารถกำหนดอายุได้	-
การขุดค้นทางโบราณคดีวัด ญาณเสน พ.ศ.2544	ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตา บ้านบางปูน (อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 19-20) และแหล่ง เตาสุโขทัย-ศรีสังฆนาลัย (อายุ ราวพุทธศตวรรษที่ 20-22)
การขุดค้นทางโบราณคดี พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระ เจ้าอยู่ทอง พ.ศ.2547	ราวพุทธศตวรรษที่ 22	เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซิง
การขุดค้นทางโบราณคดีวัด ชุมแสง พ.ศ.2548	ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตา บ้านบางปูน (อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 19-20) และแหล่ง เตาสุโขทัย-ศรีสังฆนาลัย (อายุ ราวพุทธศตวรรษที่ 20-22)
การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณ แนวกำแพงด้านทิศใต้ของพระ ที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พ.ศ. 2548	ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20	เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตา บ้านบางปูน (อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 19-20) และเครื่อง ถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง(อายุ ราวพ.ศ.1991-2187)

บทที่ 3

การดำเนินงานทางโบราณคดี

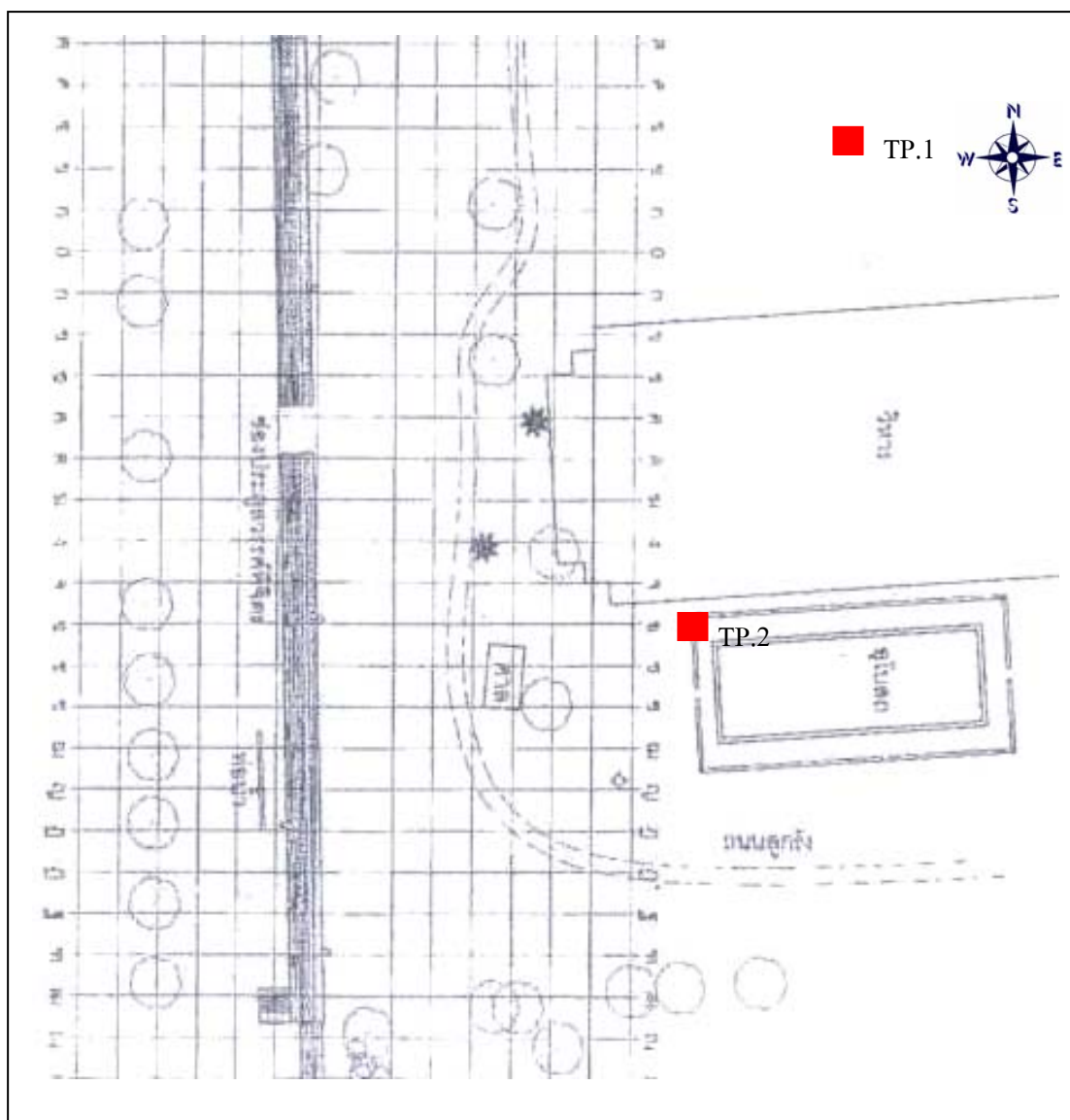
การดำเนินงานทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่วัดธรรมิกราชในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการงานอนุรักษ์พระราชวังโบราณ ของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2553 ถึงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2554 ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 16,165,000 บาท ประกอบด้วยงานขุดแต่งและบูรณะแนวกำแพงพระราชวังโบราณด้านทิศตะวันออก งานขุดแต่งและบูรณะแนวถนนหน้าวังตรา และงานขุดค้นพื้นที่ใกล้เคียงในบริเวณวัดธรรมิกราช จำนวน 2 หลุม

การวางผังเพื่อการดำเนินงาน

การวางผังหลุมใช้ระบบตารางสี่เหลี่ยมจัตุรัส (GRID SYSTEM) ขนาด 3 x 3 เมตร วางตัวตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ และทิศตะวันออก-ตะวันตก สำหรับจุดกำหนดระดับมาตรฐานสมมุติ (DATUM POINT) ได้กำหนดไว้ที่ฐานวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของวัดโดยกำหนดให้มีระดับ ± 0.00 cm.dt. โดยทำการถ่ายระดับดังกล่าวไปยังหมุดไม้ในบริเวณใกล้เคียงกับหลุมขุดค้นต่าง ๆ เพื่อให้สามารถนำระดับที่ได้มาใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบถึงลำดับพัฒนาการการใช้พื้นที่ที่พบในแต่ละหลุมขุดค้นได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

การขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่วัดธรรมิกราชในครั้งนี้ ได้กำหนดพื้นที่ในการขุดค้นจำนวน 2 หลุม โดยการเลือกพื้นที่ในการขุดค้นจำเป็นต้องคำนึงถึงความสะดวกในการทำงาน และต้องผ่านความเห็นชอบจากทางวัดก่อน เนื่องจากไม่ใช่วัดร้างที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร แต่เป็นวัดที่ใช้งานอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีประชาชนค่อนข้างมากในวันเสาร์และอาทิตย์ และพิจารณาประกอบกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาการใช้พื้นที่ภายในบริเวณวัดธรรมิกราช จึงกระจายพื้นที่ในการตรวจสอบบริเวณด้านเหนือของวัด 1 หลุม และด้านใต้ 1 หลุม ได้แก่

1. หลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) อยู่ในบริเวณกริด 79ค'
2. หลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) อยู่ในบริเวณกริด 72ข

แผนผังหมายเลข 2 แสดงตำแหน่งพื้นที่หลุมขุดค้นหมายเลข 1 และ 2

เทคนิคการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดี เป็นการขุดดินลึกลงไปจากระดับผิวดินจนสิ้นสุดชั้นดินที่ไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานหรือกิจกรรมของคนในอดีต ซึ่งเป็นระดับชั้นดินเดิมหรือชั้นสิ้นสุดวัฒนธรรม (Sterile) การดำเนินงานในส่วนนี้เป็นการขุดค้นตามระดับชั้นดินสมมติระดับชั้นละไม่เกิน 20 เซนติเมตร หรือ ขุดค้นตามระดับชั้นวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชั้นดิน ซึ่งขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของนักโบราณคดีผู้ทำการขุดค้น

ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏขึ้นระหว่างการขุด จะถูกบันทึกด้วยภาพถ่าย แผ่นผัง และการบรรยายเป็นลายลักษณ์อักษรโดยละเอียด

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ได้แก่ จอบ เสียม พลั่ว เกรียง ก้อนถ่ายภาพ เครื่องเขียน ถุงพลาสติกสำหรับเก็บบรรจุโบราณวัตถุ เป็นต้น

หลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1)

อยู่ในบริเวณกริด 72ข ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของวิหาร ผิวดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย มีหญ้าและวัชพืชขึ้นปกคลุมผิวดินเล็กน้อย ไม่พบโบราณวัตถุบนผิวดิน ระดับผิวดินก่อนการขุด 50 cm.dt.

ภาพที่ 5 และสภาพผิวดินหลุมขุดค้นวัดธรรมิกราชหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) ก่อนการดำเนินงานทางโบราณคดี

ระดับชั้นดินสมมติที่ S (Surface – 80 cm.dt.)

ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีจากระดับผิวดิน (Surface) ถึงระดับ 80 cm.dt. โดยใช้เครื่องมือหนัก ได้แก่ จอบ และเสียม ดินมีลักษณะค่อนข้างร่วน พบเศษอิฐหักประปราย ที่บริเวณกริด NWQ พบชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคาทับถมกันเป็นจำนวนมาก พบสิ่งของปัจจุบันปะปนอยู่ด้วย เช่น ฝาปีนโต เศษพลาสติก พระพุทธรูปปางมารวิชัยเศียรหัก ทำจากหินที่กริด NWQ อีกด้วย

ภาพที่ 6 ระดับชั้นดินสมมติที่ S (Surface – 80 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 1 (80 – 100 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเริ่มแน่นเป็นก้อนมากขึ้น พบเศษอิฐหักประปราย และยังคงพบชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคาทับถมกันเป็นจำนวนมาก และพบกะโหลกศีรษะมนุษย์เต็มใบ แต่ไม่พบกรามล่าง ที่มุมกริด NWQ โดยลักษณะของกะโหลกวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ หันหัวไปทางทิศใต้ และวางอยู่ทางทิศเหนือ จากการวางตัวของกะโหลกศีรษะดังกล่าว สันนิษฐานได้ว่าในส่วนของโครงกระดูกคอและลำตัวน่าจะอยู่ต่อไปทางด้านทิศเหนือ จึงเว้นกริด NWQ ไว้และใช้เกรียงขุดตรวจสอบในบริเวณรอบ ๆ

ภาพที่ 7 ระดับชั้นดินสมมติที่ 1 (80 – 100 cm.dt.) และลักษณะกะโหลกศีรษะมนุษย์ที่พบในบริเวณกริด NWQ

ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 – 120 cm.dt.)

การดำเนินงานขุดค้นในระดับชั้นนี้ ทำการขุดเพียงพื้นที่บริเวณกริด NEQ, SWQ และ SEQ ดินมีลักษณะค่อนข้างร่วนกว่าระดับชั้นดินสมมติที่ 1 จากการขุดค้นพบเศษอิฐหักจำนวนมาก และพบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware)

ภาพที่ 8 ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 – 120 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 3 (120 – 140 cm.dt.)

การดำเนินงานขุดค้นในระดับชั้นนี้ ทำการขุดเพียงพื้นที่บริเวณกริด NEQ, SWQ และ SEQ ดินมีสีน้ำตาลเข้มพบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware)

ในบริเวณกริด NWQ หลังจากใช้เกรียงขุดตรวจสอบบริเวณทิศทางที่น่าจะเป็นการวางตัวของโครงกระดูกนั้นปรากฏว่าไม่พบแต่อย่างใด จึงได้นำกะโหลกศีรษะขึ้นจากหลุมขุดค้น โดยกำหนดให้เป็นร่องรอยพิศวิสัย 1 (feature #1) จากนั้นจึงได้ขุดค้นต่อไปที่ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 - 120 cm.dt.) พบชิ้นส่วนของโครงกระดูกตั้งแต่กรามล่าง กระดูกต้นคอ ซี่โครง ท่อนแขน กระดูกเชิงกราน ขา ซึ่งเป็นส่วนประกอบของโครงร่างทั้งหมด จึงหยุดดำเนินการขุดค้นในบริเวณกริด NWQ ที่ระดับชั้นดินสมมตินี้ เพื่อทำการขุดแต่งโครงกระดูกต่อไป หลังจากทำการขุดแต่งโครงกระดูกแล้วเสร็จ พบว่าโครงอยู่ในลักษณะคว่ำหน้า แขนไขว้มาด้านหลัง และงอเข้าพับมาด้านหลัง เช่นเดียวกันกับแขน

****หมายเหตุ :** โครงกระดูกที่พบนี้ หลังจากดำเนินการขุดค้นแล้วเสร็จ ได้ทำการขุดตัดแท่นเคลื่อนย้ายไปเก็บไว้ยังสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เพื่อเตรียมการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

ภาพที่ 9 ระดับชั้นดินสมมติที่ 3 (120 – 140 cm.dt.)

ภาพที่ 10 ลักษณะโครงกระดูกที่พบในบริเวณร่องรอยพิศวิสัยหมายเลข 1 (Feature #1)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 4 (140 – 160 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินมีสีน้ำตาลเทา พบจุดประสีเหลือง และพบหอย ทั้งขนาดเล็กและใหญ่ปนอยู่ในชั้นนี้ อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของชั้นดินที่เคยถูกน้ำท่วมขังมาเป็นเวลานาน

ภาพที่ 11 ระดับชั้นดินสมมติที่ 4 (140 – 160 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินร่วน สีน้ำตาลเข้ม พบชิ้นส่วนของเตาเชิงกราน และเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) เป็นจำนวนมาก จากปริมาณของโบราณวัตถุที่พบเป็นจำนวนที่มากกว่าในระดับชั้นก่อนหน้านี้ แสดงให้เห็นว่าชั้นดินในระดับนี้น่าจะเริ่มเข้าสู่ชั้นวัฒนธรรมในอดีตอย่างชัดเจน

ภาพที่ 12 ระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 6 (180 – 200 cm.dt.)

ดินยังคงมีลักษณะเป็นดินร่วนแต่มีสีเข้มมากขึ้น โบราณวัตถุที่พบมีปริมาณมากกว่าระดับชั้นก่อนหน้านี้ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) พบเบี่ยจันจำนวนหลายชิ้นในบริเวณกริด SWQ

ภาพที่ 13 ระดับชั้นดินสมมติที่ 6 (180 – 200 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 220 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน สีน้ำตาลเข้ม เนื้อดินแน่น พบเศษอิฐหัก กากปูน กระจายตัวอยู่ในชั้นดินเป็นจำนวนมาก ลักษณะคล้ายชั้นดินถมอัดเพื่อปรับระดับพื้นที่ในการใช้งาน ยังคงพบ โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) แต่มีปริมาณที่น้อยกว่าระดับชั้นก่อนหน้า

ภาพที่ 14 ระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 220 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 8 (220 – 240 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว สีเทาเข้ม เนื้อดินมีลักษณะเหนียวมากขึ้นกว่าระดับชั้นก่อนหน้า เริ่มมีน้ำใต้ดินไหลซึมขึ้นมาเล็กน้อย พบเศษอิฐขนาดใหญ่ปะปนอยู่ในชั้นดิน พบเศษภาชนะดินเผาจำนวนเล็กน้อย

ภาพที่ 15 ระดับชั้นดินสมมติที่ 8 (220 – 240 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 9 (240 – 260 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว สีเทาเข้ม พบอิฐปูเป็นแนวชิดผนังด้านทิศเหนือที่บริเวณกริด NEQ ในระดับชั้นดินนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (Earthenware) และเนื้อแกร่ง (Stoneware) ทั้งจากแหล่งเตาในประเทศและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

ระดับชั้นดินสมมติที่ 10 (260 – 280 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว สีเทาเข้ม ยังคงพบอิฐปูเป็นแนวชิดผนังด้านทิศเหนือ และเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (Earthenware) และเนื้อแกร่ง (Stoneware) ทั้งจากแหล่งเตาในประเทศและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 16 ระดับชั้นดินสมมติที่ 10 (260 – 280 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 11 (280 – 300 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเหมือนกันกับระดับชั้นก่อนหน้า มีสีน้ำตาลเข้มออกดำ เนื้อดินค่อนข้างแน่น พบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) เป็นจำนวนมาก และพบภาชนะดินเผาเต็มใบ และเกือบเต็มใบ เช่น ครก จาน เป็นต้น

ภาพที่ 17 ระดับชั้นดินสมมติที่ 11 (280 – 300 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 12 (300 – 320 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเหมือนกันกับระดับชั้นก่อนหน้า มีสีน้ำตาลเข้มออกดำ เนื้อดินค่อนข้างแน่น ยังคงพบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) เป็นจำนวนมาก

ระดับชั้นดินสมมติที่ 13 (320 – 340 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเหมือนกันกับระดับชั้นก่อนหน้า มีสีน้ำตาลเข้มออกดำ เนื้อดินค่อนข้างแน่น ยังคงพบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) เป็นจำนวนมาก

ระดับชั้นดินสมมติที่ 14 (340 – 360 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเหมือนกันกับระดับชั้นก่อนหน้า มีสีน้ำตาลเข้มออกดำ เนื้อดินค่อนข้างแน่น ยังคงพบเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware) เป็นจำนวนมากแต่มีปริมาณที่น้อยลงมาก

ระดับชั้นดินสมมติที่ 15 (360 – 380 cm.dt.)

ดินยังคงมีลักษณะเป็นดินเหนียว แต่มีสีต่างจากระดับชั้นดินสมมติที่ 14 คือมีสีเทาเข้ม เนื้อดินเหนียวมาก พบโบราณวัตถุน้อยกว่าระดับก่อนหน้ามาก สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มเข้าสู่ชั้นดินที่ไม่มีการอยู่อาศัย หรือชั้นสิ้นสุดวัฒนธรรม (Sterile)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 16 (380 – 400 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินมีสีเทาเข้ม เหนียวมาก ไม่พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้ เป็นระดับชั้นสิ้นสุดวัฒนธรรม (Sterile)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 17 (400 – 420 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินมีสีเทาเข้ม เหนียวมาก ไม่พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้ เป็นระดับชั้นสิ้นสุดวัฒนธรรม (Sterile)

ภาพที่ 18 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 19 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 20 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศใต้

ผลวิเคราะห์ดินทางโบราณคดี

จากการดำเนินงานขุดหลุมขุดค้นหมายเลข 1 สามารถจำแนกชั้นดินที่พบได้ทั้งหมด

ชั้นดินที่ I (Level 1) : หนาประมาณ 50 เซนติเมตร (50 – 100 cm.dt.) ลักษณะพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเทาเข้ม (10YR 4/2 dark grayish brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้มมาก (10YR 2/2 very dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure) มีความอัดแน่นของชั้นดินสูงมาก แสดงการแตกแบบระแหงโคลนอย่างชัดเจน

ชั้นดินที่ II (Level 2) : หนาประมาณ 50 เซนติเมตร (100 – 150 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเทาเข้มมาก (10YR 3/2 very dark grayish brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (10YR 3/3 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ III (Level 3) : หนาประมาณ 30 เซนติเมตร (150 – 180 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเหลือง (10YR 5/4 yellowish brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเหลืองเข้ม (10YR 4/4 dark yellowish brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

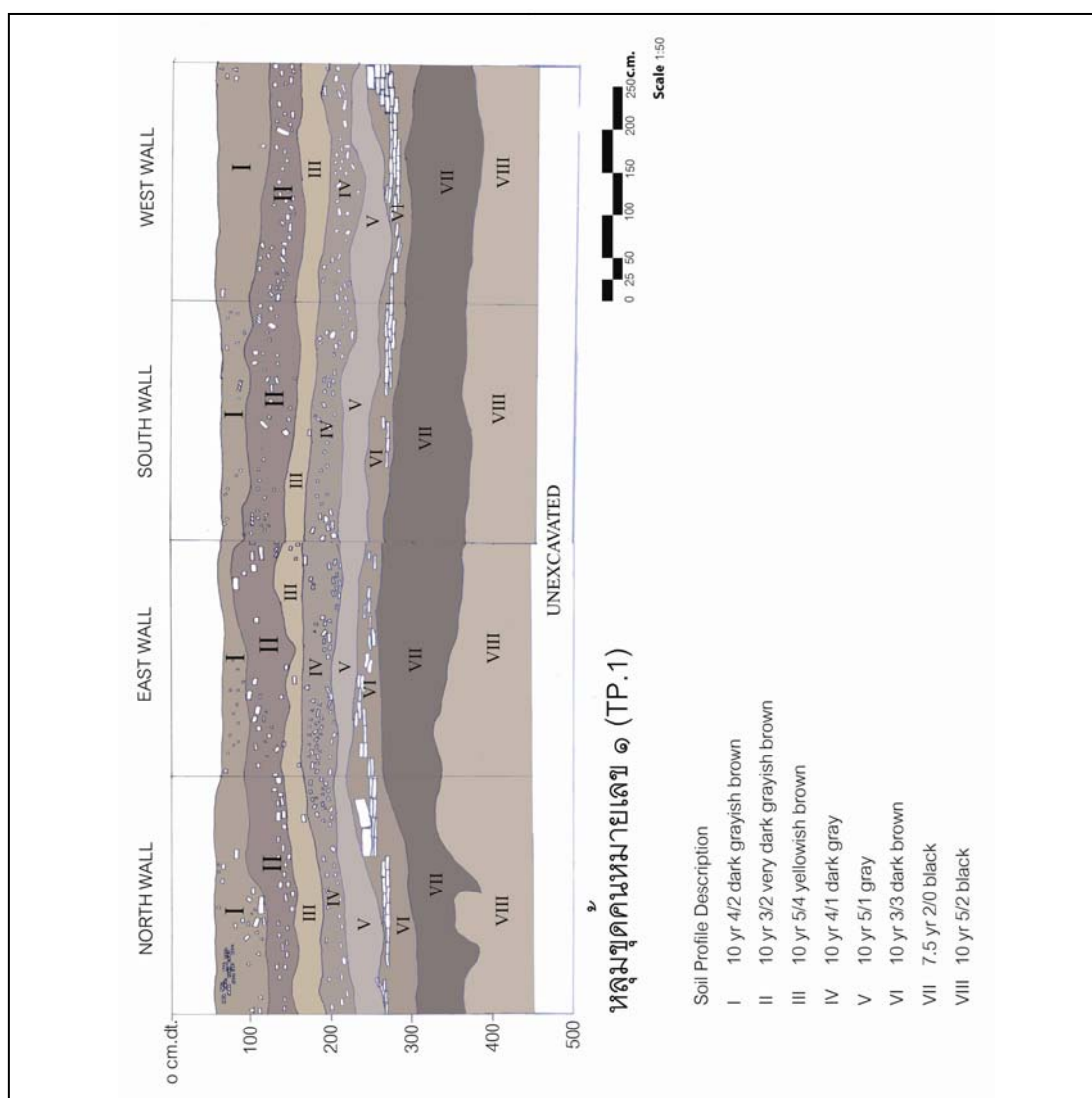
ชั้นดินที่ IV (Level 4) : หนาประมาณ 50 เซนติเมตร (180 – 230 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีเทาเข้ม (10YR 4/1 dark gray) มีสีดินเมื่อชื้น สีเทาเข้มมาก (10YR 3/1 very dark gray) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ V (Level 5) : หนาประมาณ 30 เซนติเมตร (230 – 260 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีเทา (10YR 5/1 gray) มีสีดินเมื่อชื้น สีเทาเข้ม (10YR 4/1 dark gray) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ VI (Level 6) : หนาประมาณ 50 เซนติเมตร (260 – 310 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเข้ม (10YR 3/3 dark brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (10YR 3/3 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ VII (Level 7) : หนาประมาณ 40 เซนติเมตร (310 – 350 cm.dt.) ลักษณะของ
 สัณฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีดำ (7.5YR 2/0 black) มีสีดินเมื่อชื้น สีดำ (7.5YR 2/0
 black) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกัน
 เป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ VIII (Level 8) : หนาประมาณ 50 เซนติเมตร (350 – 400 cm.dt.) ลักษณะของ
 สัณฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีดำ (10YR 5/2 black) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (10YR
 4/2 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับ
 ตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

แผนผังหมายเลข 3 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) หุดมขุดดินหมายเลข 1

โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1)

ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณหลุมขุดค้นหมายเลข 1 พบโบราณวัตถุในชั้นทับถมทางวัฒนธรรมจำนวน 5 ชั้น ดังนี้

1. ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (300-360 cm.dt.)
2. ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (260-300 cm.dt.)
3. ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (240-260 cm.dt.)
4. ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (160-240 cm.dt.)
5. ชั้นวัฒนธรรมที่ 5 (Surface-160 cm.dt.)

โดยการจัดจำแนกโบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข 1 ได้แบ่งโบราณวัตถุเป็น 5 กลุ่มตามลำดับสมัยของชั้นวัฒนธรรม ซึ่งได้ทำการจัดหมวดหมู่ตามประโยชน์การใช้สอยดังนี้

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (300 – 360 cm.dt.) เป็นระดับชั้นดินแรกที่ปรากฏร่องรอยกิจกรรมในการใช้พื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งอยู่ใต้แนวสิ่งก่อสร้างระยะแรก สันนิษฐานว่าเป็นพื้นทางเดินปูด้วยอิฐดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน มีเศษถ่านขนาดเล็กปะปนอยู่ ชั้นดินมีความหนา 60 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นจำนวนมาก ดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวเมีย หนา 1 เซนติเมตร พบจำนวน 14 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,475 กรัม

1.2 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 1 เซนติเมตร พบจำนวน 7 ชิ้น น้ำหนักรวม 825 กรัม

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

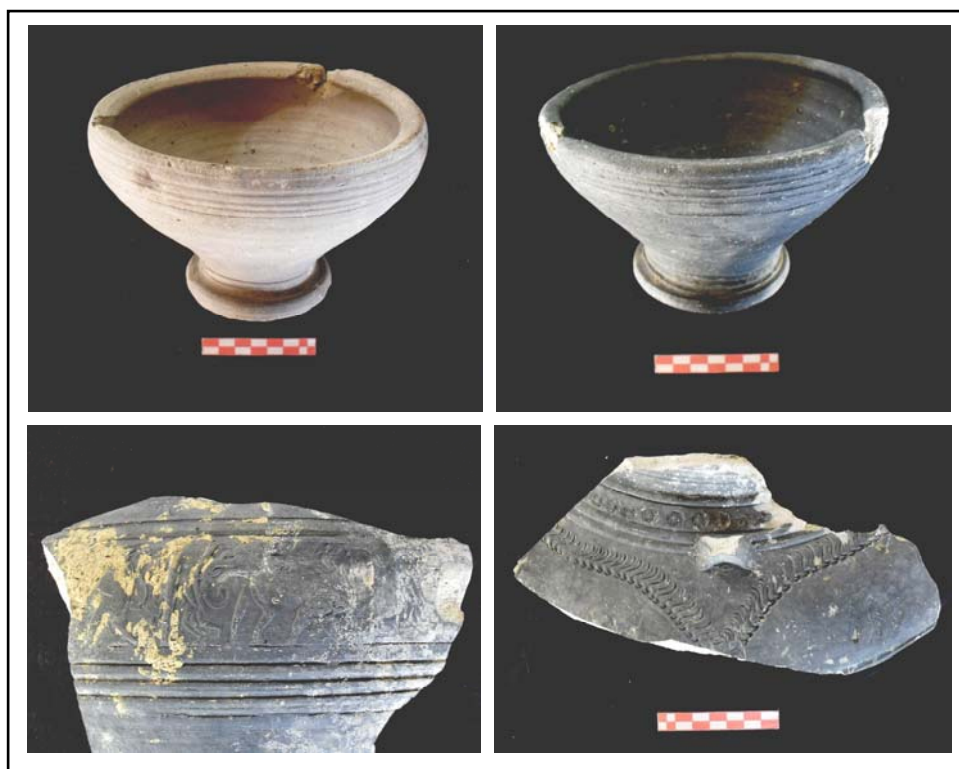
โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็นโบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 1 หลุมขุดค้นหมายเลข 1

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 1 หลุมขุดค้นหมายเลข 1				
แหล่งเตา	จำนวน(ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	1,011	71.20	36,250	51.72
บางปูน	296	20.84	28,705	40.95
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	16	1.13	1,144	1.63
เขมร	49	3.45	1,800	2.57
จีน-ซ่ง	18	1.27	515	0.74
จีน-หยวน	14	0.98	760	1.08
จีน-หมิง	5	0.36	248	0.35
เวียดนาม	1	0.07	90	0.13
ระบุไม่ได้	10	0.70	585	0.83
รวม	1,420	100	70,097	100

ภาพที่ 21 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง

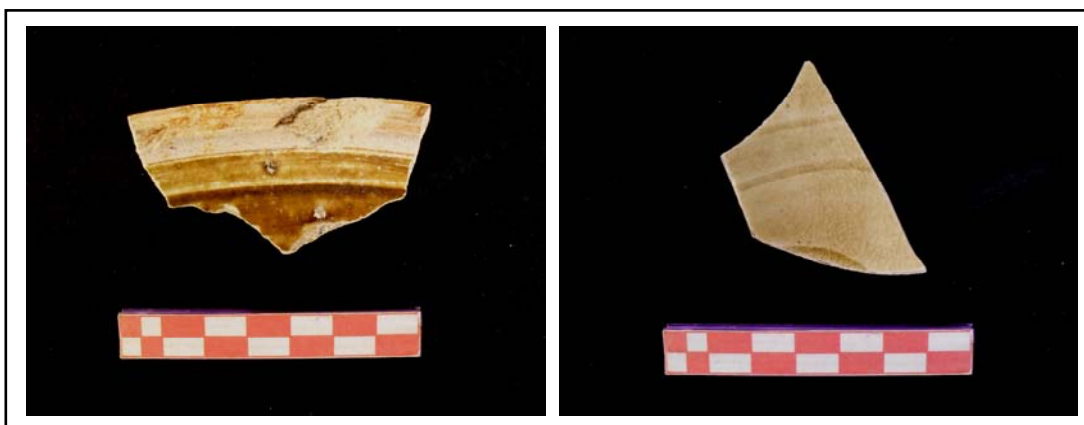
ภาพที่ 22 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน

ภาพที่ 23 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 24 และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร

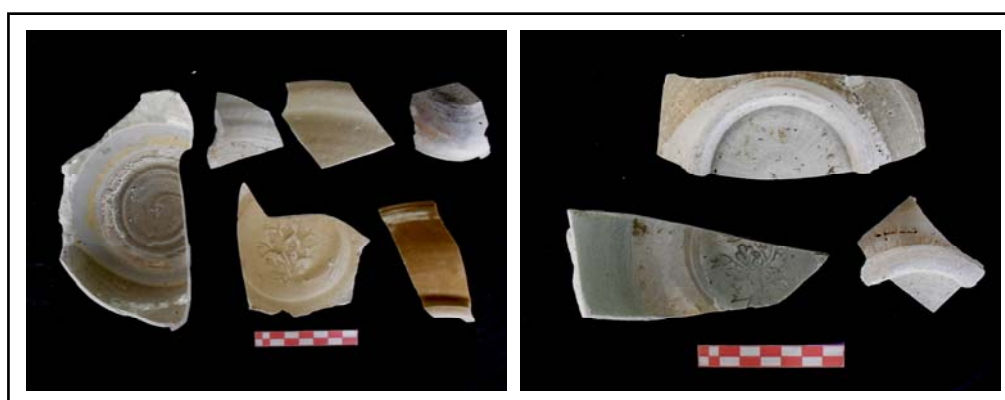
ภาพที่ 25 และเศษเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง

ภาพที่ 26 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีขาว จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง

ภาพที่ 27 เศษเครื่องถ้วย จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง

ภาพที่ 28 และเศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หยวน

ภาพที่ 29 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 30 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศเวียดนาม?

3. โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

3.1 ตะคันดินเผา หนา 0.3-0.6 เซนติเมตร สูง 2.5 เซนติเมตร พบจำนวน 3 ชิ้น น้ำหนักรวม 65 กรัม

3.2 ชิ้นส่วนเตาเชิงกราน พบจำนวน 5 ชิ้น น้ำหนักรวม 940 กรัม

4. โบราณวัตถุประเภทเงินตรา

4.1 หอยเบี้ย พบจำนวน 26 ชิ้น น้ำหนักรวม 20 กรัม

ภาพที่ 31 หอยเบี้ย

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (260 – 300 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมอัด และแนวสิ่งก่อสร้างระยะแรก สันนิษฐานว่าเป็นพื้นทางเดินปูด้วยอิฐ โดยพบหลักฐานเป็นชั้นอิฐเรียงเป็นพื้นอยู่ในระดับบน อิฐที่พบมีขนาด 15 x 30 x 6±2 เซนติเมตร ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินแน่น จับตัวเป็นก้อนแข็ง ปรากฏร่องรอยแตกกระแหงของเนื้อดิน (Crack) อย่างชัดเจน ชั้นดินมีความหนา 50 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดิน ดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวเมีย หนา 1 เซนติเมตร พบจำนวน 7 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,210 กรัม

1.2 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 0.7-1.1 เซนติเมตร พบจำนวน 5 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,190 กรัม

ภาพที่ 32 กระเบื้องกาบกล้วยตัวผู้

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็นโบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 2 หลุมขุดค้นหมายเลข 1

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 2 หลุมขุดค้นหมายเลข 1				
แหล่งเตา	จำนวน (ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	121	84.62	3,890	62.74
แม่น้ำน้อย	2	1.40	690	11.13
บางปูน	8	5.59	820	13.23
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	9	6.29	625	10.08
จีน-หมิง	1	0.70	90	1.45
จีน-ชิง	1	0.70	25	0.40
ระบุไม่ได้	1	0.70	60	0.97
รวม	143	100	6,200	100

ภาพที่ 33 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง

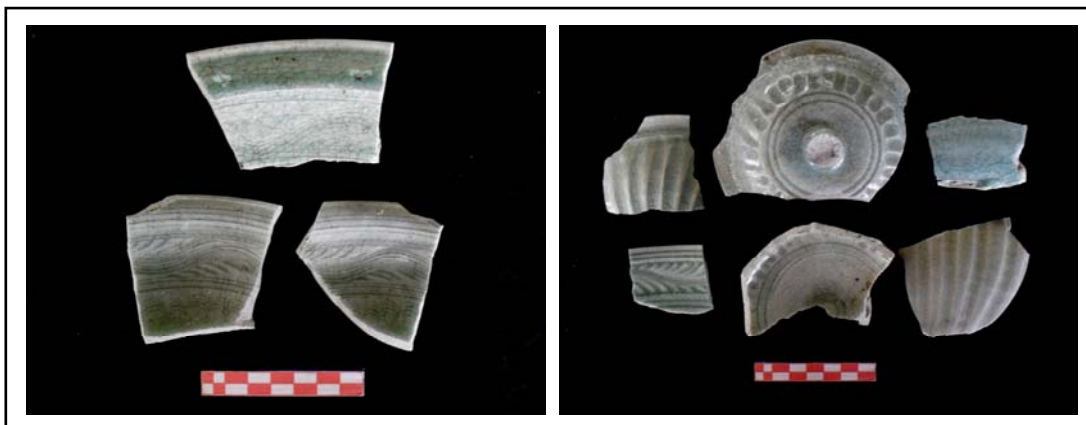
ภาพที่ 34 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย

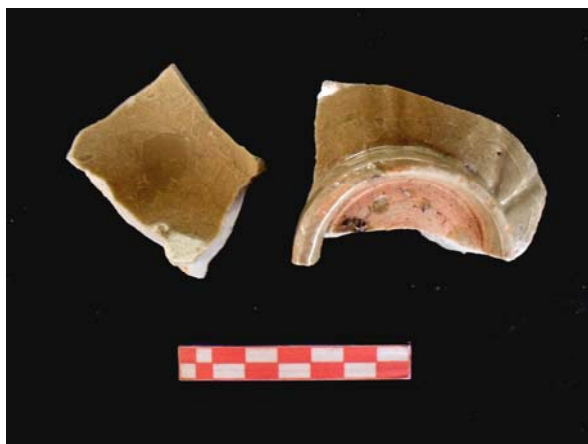
ภาพที่ 35 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน

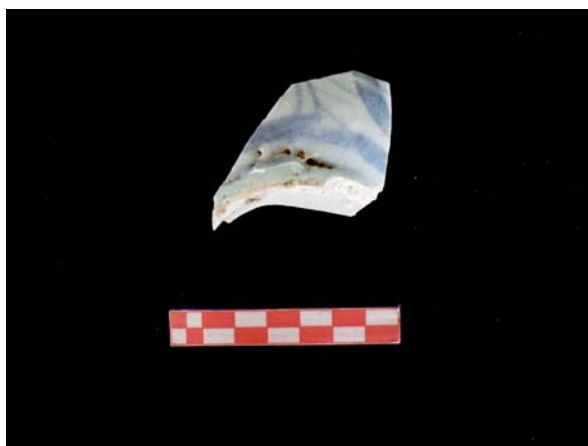
ภาพที่ 36 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชกาลย์

ภาพที่ 37 และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสู่โขทัย-ศรีสัชกาลย์

ภาพที่ 38 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 39 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง

3. โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

3.1 ชิ้นส่วนเตาเชิงกราน พบจำนวน 3 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,220 กรัม

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (240 – 260 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นที่ใช้งานครั้งที่ 1 ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินแน่น จับตัวเป็นก้อนแข็ง ชั้นดินมีความหนา 30 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาปะปนอยู่ในชั้นดิน โบราณวัตถุที่พบมีปริมาณน้อย

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 0.5 เซนติเมตร พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 95 กรัม

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 8 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 1

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 1				
แหล่งเตา	จำนวน (ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	5	83.33	210	39.62
บางปูน	1	16.67	320	60.38
รวม	6	100	530	100

ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (160 – 240 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นที่ใช้งานครั้งที่ 2 ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหักและกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ชั้นดินมีความหนา 80 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดิน ดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวเมีย หนา 0.7-1.2 เซนติเมตร พบจำนวน 10 ชิ้น น้ำหนักรวม 900 กรัม

1.2 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 0.7-1.4 เซนติเมตร พบจำนวน 10 ชิ้น น้ำหนักรวม 840 กรัม

1.3 กระเบื้องชายพับ หนา 1 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 85 กรัม

ภาพที่ 40 กระเบื้องกาบกล้วยตัวเมีย

ภาพที่ 41 กระเบื้องชายพับ

ภาพที่ 42 ชิ้นส่วนปูนปั้น

ภาพที่ 43 ตะปูจีน

1.4 ตะปูจีน ใช้สำหรับยึดโครงสร้างหลังคา ขนาดยาว 4.1 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 85 กรัม

1.5 ชิ้นส่วนปูนปั้น พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 225 กรัม

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็น โบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 4 หลุมขุดค้นหมายเลข 1

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 4 หลุมขุดค้นหมายเลข 1				
แหล่งเตา	จำนวน (ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	51	49.04	1,555	32.28
แม่น้ำน้อย	10	9.62	510	10.59
บางปูน	19	18.27	2,168	44.99
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	7	6.73	260	5.40
จีน-ชิง	16	15.38	215	4.46
ระบุไม่ได้	1	0.96	110	2.28
รวม	104	100	4,818	100

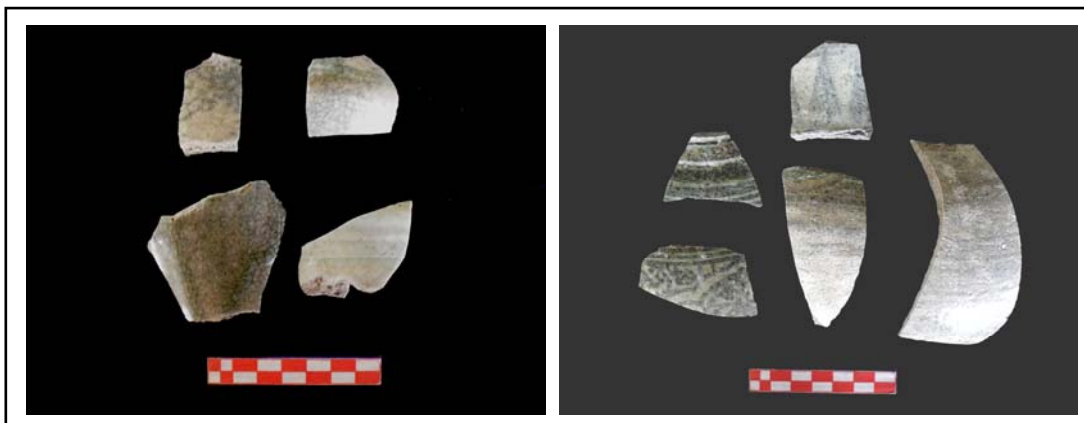
ภาพที่ 44 และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง

ภาพที่ 45 และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย

ภาพที่ 46 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน

ภาพที่ 47 และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 48 และเศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซิ่ง

3. โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

- 3.1 ชิ้นส่วนเตาเชิงกราน พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,120 กรัม
- 3.2 เศษภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยการจัดผิว พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 25 กรัม

ภาพที่ 49 ชิ้นส่วนเตาเชิงกราน

ภาพที่ 50 เศษภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยการขัดผิว

4. โบราณวัตถุประเภทเงินตรา

4.1 หอยเบี้ย พบจำนวน 20 ชิ้น น้ำหนักรวม 35 กรัม

ภาพที่ 51 หอยเบี้ย

ชั้นวัฒนธรรมที่ 5 (Surface-160 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งาน โบราณสถานครั้งปัจจุบัน ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหัก เศษกระเบื้องมุงหลังคา และกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ชั้นดินมีความหนา 100 เซนติเมตร ในระดับชั้นดินบนปรากฏโครงกระดูกถูกฝังอยู่ พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดินดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวเมีย หนา 0.9 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 60 กรัม

1.2 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 0.9-1 เซนติเมตร พบจำนวน 6 ชิ้น น้ำหนักรวม 465 กรัม

1.3 กระเบื้องปูพื้น หนา 2.2 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 500 กรัม

ภาพที่ 52 กระเบื้องปูพื้น

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

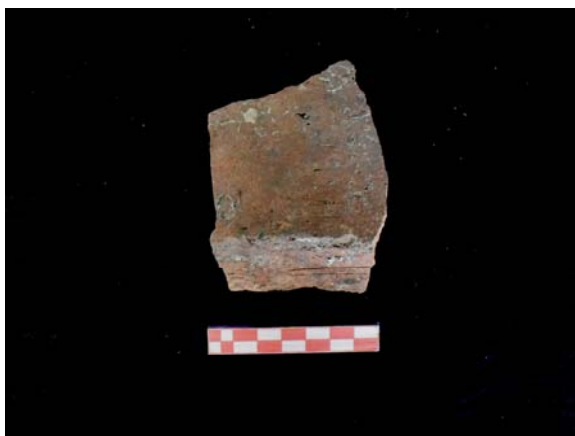
โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็นโบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 10 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 1

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 1				
แหล่งเตา	จำนวน(ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	64	34.05	2,656	40.75
แม่น้ำน้อย	2	1.06	205	3.15
บางปูน	16	8.51	1,335	20.48
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	10	5.32	190	2.92
จีน-หมิง	3	1.60	25	0.38
จีน-ชิง	51	27.13	571	8.76
เวียดนาม	1	0.53	60	0.92
ระบุไม่ได้	41	21.80	1,475	22.64
รวม	188	100	6,517	100

ภาพที่ 53 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง

ภาพที่ 54 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย

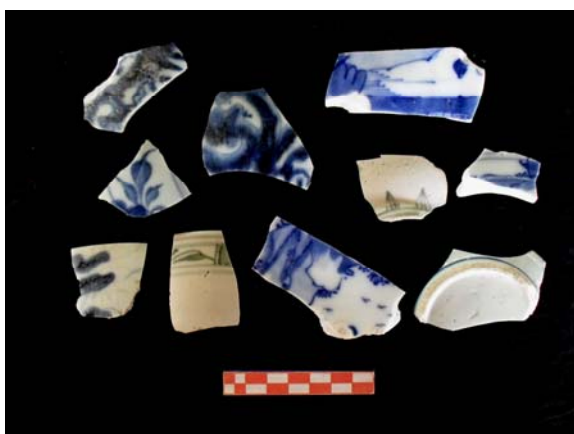
ภาพที่ 55 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งบ้านบางปูน

ภาพที่ 56 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชกาลย์

ภาพที่ 57 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 58 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง

ภาพที่ 59 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศเวียดนาม

3. โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้
 - 3.1 ชิ้นส่วนเตาเชิงกราน พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนักรวม 340 กรัม
 - 3.2 เป้าดินเผา พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนัก 20 กรัม
4. โบราณวัตถุประเภทเงินตรา
 - 4.1 หอยเบี้ย พบจำนวน 3 ชิ้น น้ำหนักรวม 10 กรัม
5. โบราณวัตถุประเภทประติมากรรม
 - 5.1 ตุ๊กตาดินเผารูปวงช้าง? ขนาดกว้าง 2.2 เซนติเมตร ยาว 6.1 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 30 กรัม
6. โบราณวัตถุประเภทรูปเคารพทางศาสนา
 - 6.1 พระพุทธรูปปางมารวิชัย (SF#002) ทำจากหิน ขนาดกว้าง 3.5 เซนติเมตร สูง 3 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 30 กรัม

ภาพที่ 60 พระพุทธรูปปางมารวิชัย (SF#002)

จากผลการวิเคราะห์ดิน และร่องรอยหลักฐานที่พบสามารถแบ่งชั้นดินทางวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น 5 ชั้นคือ

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (ชั้นดินที่ VII) เป็นระดับชั้นดินแรกที่ปรากฏร่องรอยกิจกรรมในการใช้พื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งอยู่ใต้แนวสิ่งก่อสร้างระยะแรก สันนิษฐานว่าเป็นพื้นทางเดินปูด้วยอิฐ โดยใช้เศษภาชนะดินเผาเป็นตัวกำหนดอายุสมัย ได้แก่เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธ

ศตวรรษที่ 18-21) เครื่องถ้วยเขมร (พุทธศตวรรษที่ 16-19) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวน (พุทธศตวรรษที่ 19-20) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (ชั้นดินที่ VI) เป็นชั้นดินถมอัด และแนวสิ่งก่อสร้างระยะแรก สันนิษฐานว่าเป็นพื้นทางเดินปูด้วยอิฐ โดยพบหลักฐานเป็นชั้นอิฐเรียงเป็นพื้นอยู่ในระดับบน อิฐที่พบมีขนาด $15 \times 30 \times 6 \pm 2$ เซนติเมตร โดยใช้เศษภาชนะดินเผาเป็นตัวกำหนดอายุสมัย ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) แหล่งเตาสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย (พุทธศตวรรษที่ 20-22) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (ชั้นดินที่ V) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งานครั้งที่ 1 พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาปะปนอยู่ในชั้นดินปริมาณน้อย แต่จากลำดับการวางตัวของชั้นดิน โดยมีชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (พุทธศตวรรษที่ 20 – 21) และชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (พุทธศตวรรษที่ 22 – 24) เป็นตัวกำหนด ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากการทับถมทางโบราณคดีตามลำดับระยะเวลาแล้ว จึงอาจอนุมานอายุชั้นวัฒนธรรมที่ 3 ได้ราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22

ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (ชั้นดินที่ III และ IV) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งานครั้งที่ 2 ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหักและกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ใช้เศษภาชนะดินเผาเป็นตัวกำหนดอายุสมัย ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซิง (พุทธศตวรรษที่ 22-25) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 24

ชั้นวัฒนธรรมที่ 5 (ชั้นดินที่ I และ II) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งานโบราณสถานครั้งปัจจุบัน ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหัก เศษกระเบื้องมุงหลังคา และกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ในระดับชั้นดินบนปรากฏโครงกระดูกถูกฝังอยู่ โดยใช้เศษภาชนะดินเผาเป็นตัวกำหนดอายุสมัย โดยพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซิง (พุทธศตวรรษที่ 22-25) ในปริมาณมากขึ้น ในขณะที่เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) พบน้อยลง เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 23 – 25

หลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2)

อยู่ในบริเวณกริด 79ค' ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของอุโบสถ ผิวดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย มีหญ้าและวัชพืชขึ้นปกคลุมผิวดินทั้งหมด ไม่พบโบราณวัตถุบนผิวดิน ระดับผิวดินก่อนการขุด 50 cm.dt.

ภาพที่ 61 และสภาพผิวดินหลุมขุดค้นวัดธรรมิกราชหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) ก่อนการดำเนินงานทางโบราณคดี

ระดับชั้นดินสมมติที่ S (Surface – 85 cm.dt.)

ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีจากระดับผิวดิน (Surface) ถึงระดับ 85 cm.dt. โดยใช้เครื่องมือหนัก ได้แก่ จอบ และเสียม ดินมีลักษณะเป็นดินร่วน สีน้ำตาลอ่อน เนื้อดินร่วนซุย พบอิฐหัก กากปูน เศษกระเบื้องมุงหลังคาจำนวนมาก และพบสิ่งของปัจจุบันปะปนอยู่ด้วย เช่น กระป๋องน้ำ เศษแก้ว เศษพลาสติก นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนใบเสมาที่กริด SEQ

ภาพที่ 62 ระดับชั้นดินสมมติที่ S (Surface – 85 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 1 (85 – 100 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินร่วน สีน้ำตาลอ่อน เนื้อดินร่วนซุย พบอิฐหัก กากปูน เศษกระเบื้อง มุงหลังคา ชิ้นส่วนกระเบื้องปูพื้น เศษภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อหิน (Stone ware) และแบบเนื้อดิน (Earthen ware)

ภาพที่ 63 ระดับชั้นดินสมมติที่ 1 (85 – 100 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 – 120 cm.dt.)

ดินยังคงเป็นดินร่วน มีสีน้ำตาลอ่อน เนื้อดินร่วนซุย ยังคงพบเศษอิฐหัก กากปูน และ ชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคา แต่มีปริมาณลดลง ในระดับชั้นล่าง 120 (cm.dt.) ดินเริ่มเปลี่ยนเป็นดิน ร่วนปนทราย มีสีเหลืองอ่อน

ภาพที่ 64 ระดับชั้นดินสมมติที่ 2 (100 – 120 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 3 (120 – 140 cm.dt.)

ดินในระดับชั้นนี้ มีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย สีเหลืองอ่อน ยังคงพบเศษอิฐหัก กากปูน และเศษภาชนะดินเผาแต่มีปริมาณที่น้อยลงกว่าระดับชั้นดินสมมติที่ 2 มาก

ภาพที่ 65 ระดับชั้นดินสมมติที่ 3 (120 – 140 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 4 (140 – 160 cm.dt.)

ดินยังคงมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทรายแต่มีสีที่เข้มขึ้น และพบเศษอิฐมากขึ้นกว่าที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 3 ในระดับชั้นนี้ยังคงพบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาแต่มีปริมาณที่น้อย

ภาพที่ 66 ระดับชั้นดินสมมติที่ 4 (140 – 160 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย สีน้ำตาลเข้ม พบพื้นใช้งานปูด้วยอิฐสลับแนวนอนสองก้อน และแนวตั้งสองก้อนสลับกันไปเรื่อย ๆ ใต้พื้นที่หลุมขุดค้น โดยอิฐแต่ละก้อนมีขนาดกว้างประมาณ 15 ซม. ยาว 28 ซม. ในบริเวณกริด SWQ พบหลุมเสาจำนวนสองหลุม โดยหลุมเสาหลุมที่ 1 อยู่ห่างจากผนังด้านทิศใต้ 90 ซม. และห่างจากผนังด้านทิศตะวันตก 35 ซม. หลุมมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางยาว 30 ซม. หลุมเสาหลุมที่ 2 ห่างจากผนังด้านทิศใต้ 85 ซม. และห่างจากผนังด้านทิศตะวันตก 70 ซม. หลุมมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางยาว 25 ซม. ซึ่งหลังจากทำการวาดผังแนวอิฐที่พบเสร็จแล้ว ก็ได้ขุดรื้อพื้นอิฐออกเพื่อทำการขุดค้นในระดับชั้นดินสมมติที่ 6 ต่อไป

ภาพที่ 67 ลักษณะรูปแบบของหลุมเสาที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.)

ภาพที่ 68 ระดับชั้นดินสมมติที่ 5 (160 – 180 cm.dt.) และพื้นปูอิฐที่พบในระดับนี้

ระดับชั้นดินสมมติที่ 6 (180 – 200 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินค่อนข้างแข็ง เหนียว มีเศษอิฐหัก กากปูน และเศษถ่านปะปนอยู่ ลักษณะคล้ายดินถมอัดฐานร่างเพื่อก่อสร้างพื้นปูอิฐที่พบในระดับก่อนหน้า

ภาพที่ 69 ระดับชั้นดินสมมติที่ 6 (180 – 200 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 255 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินค่อนข้างเหนียว แน่นติดกันเป็นก้อน มีสีออกเทา และบางแห่งมีสีเหลืองปน โดยพบว่าดินมีลักษณะเดียวกันนี้จนกระทั่งถึงระดับ 255 cm.dt. จึงกำหนดให้เป็นระดับชั้นดินสมมติเดียวกันทั้งหมด ในระดับชั้นนี้พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังพบแนวพื้นทางเดินในบริเวณพื้นที่กริด NEQ และ SEQ วางตัวในแนวเหนือ – ใต้ ไปด้วยอิฐ แนวทางเดินนี้ยาวออกมาจากผนังด้านทิศตะวันออกออกมาประมาณ 130 ซม.

อิฐที่ใช้ปูเป็นพื้นทางเดินมีลักษณะแตกต่างจากการกดทับ แต่ยังคงเห็นลักษณะการวางตัวของอิฐในการปูพื้นอยู่ ที่ด้านตะวันตกสุดของแนวทางเดินมีแนวขอบทางเดินปูด้วยอิฐตะแคง ด้านสันอิฐขึ้นตลอดแนว จึงตัดสินใจเก็บแนวทางเดินนี้ไว้ไม่ทำการรื้อออก เนื่องจากแนวทางเดินนี้วางตัวในแนวเหนือใต้ซึ่งด้านเหนือมุ่งตรงเข้าสู่วิหาร ซึ่งอาจเป็นพื้นทางเดินในสมัยแรกของวิหาร

ภาพที่ 70 ระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 255 cm.dt.)

ภาพที่ 71 ลักษณะรูปแบบของพื้นทางเดินที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 7 (200 – 255 cm.d.t.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 8 (255 – 320 cm.d.t.)

ในระดับชั้นนี้ ได้ทำการขุดค้นเฉพาะพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของหลุม โดยเว้นแนวทางเดินอิฐที่พบในระดับชั้นก่อนหน้าเอาไว้ ผลจากการขุดพบว่าดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินละเอียดและร่วนกว่าที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 8 พบเศษอิฐหักกากปูนเป็นจำนวนมาก และพบชิ้นส่วนกระเบื้องปูพื้นดินเผาชิ้นใหญ่ โบราณวัตถุที่พบในระดับชั้นดินนี้มีปริมาณมาก ส่วนใหญ่เป็นเศษภาชนะดินเผาทั้งประเภทเนื้อดินและเนื้อแกร่ง

ภาพที่ 72 ระดับชั้นดินสมมติที่ 8 (255 – 320 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 9 (320 – 340 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินค่อนข้างแน่นและเหนียว มีเศษอิฐปะปนอยู่ในชั้นดินบ้างเล็กน้อย พบแนวอิฐที่บริเวณติดผนังด้านทิศเหนือในบริเวณพื้นที่กริด NWQ ยาวต่อเนื่องเข้าไปด้านทิศตะวันออก และพบแนวอิฐบริเวณติดผนังด้านทิศใต้ของพื้นที่กริด SWQ ยังคงพบเศษภาชนะดินเผาในระดับชั้นนี้ แต่มีปริมาณที่ต่ำกว่าระดับชั้นก่อนหน้า

*** หมายเหตุ : อิฐที่พบในระดับชั้นนี้ได้ทำการเก็บตัวอย่างเพื่อนำไปหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี Thermoluminescence จำนวน 1 ก้อน

ภาพที่ 73 ระดับชั้นดินสมมติที่ 9 (320 – 340 cm.dt.)

ภาพที่ 74 และแนวอิฐที่พบในระดับชั้นดินสมมติที่ 9 (320 – 340 cm.dt.)

ระดับชั้นดินสมมติที่ 10 (340 – 450 cm.dt.)

ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินมีสีเทาเข้ม เหนียวมาก ไม่พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้ เป็นระดับชั้นสิ้นสุดวัฒนธรรม (Sterile)

ภาพที่ 75 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 76 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 77 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศใต้

ภาพที่ 78 แผนผังผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) ด้านทิศตะวันตก

ผลวิเคราะห์ดินทางโบราณคดี

จากการดำเนินงานขุดหลุมขุดค้นหมายเลข 2 สามารถจำแนกชั้นดินที่พบได้ทั้งหมด

ชั้นดินที่ I (Level 1) : หนาประมาณ 70 เซนติเมตร (50 – 120 cm.dt.) ลักษณะพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเทา (10YR 5/2 grayish brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเทาเข้มมาก (10YR 4/2 dark grayish brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) มีเศษอิฐหักและกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดิน ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure) มีความอัดแน่นของชั้นดินสูงมาก แสดงการแตกแบบระแหงโคลนอย่างชัดเจน

ชั้นดินที่ II (Level 2) : หนาประมาณ 30 เซนติเมตร (120 – 150 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเหลืองเข้ม (10YR 4/4 dark yellowish brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเหลืองเข้ม (10YR 3/4 dark yellowish brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ III (Level 3) : หนาประมาณ 25 เซนติเมตร (150 – 175 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเข้ม (7.5YR 4/2 dark brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (7.5YR 3/2 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) มีเศษอิฐหักและกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดิน ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

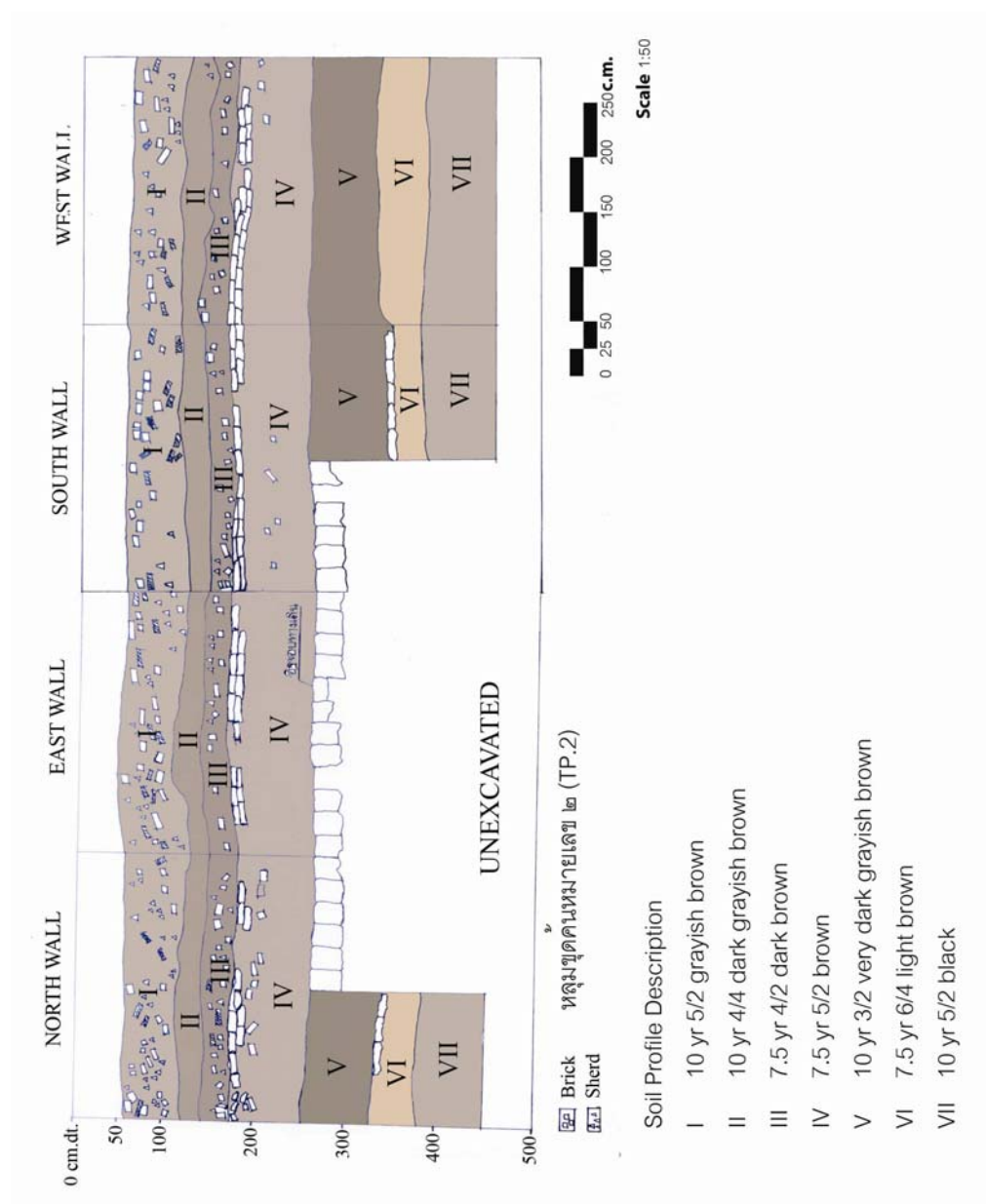
ชั้นดินที่ IV (Level 4) : หนาประมาณ 75 เซนติเมตร (175 – 250 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาล (7.5YR 5/2 brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (7.5YR 4/2 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ V (Level 5) : หนาประมาณ 90 เซนติเมตร (250 – 340 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลเทาเข้มมาก (10YR 3/2 very dark grayish brown) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (10YR 3/3 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ VI (Level 6) : หนาประมาณ 30 เซนติเมตร (340 – 370 cm.dt.) ลักษณะของพื้นฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีน้ำตาลอ่อน (7.5YR 6/4 light brown) มีสีดินเมื่อชื้น สี

น้ำตาล (10YR 5/4 brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

ชั้นดินที่ VII (Level 7) : หนาประมาณ 30 เซนติเมตร (370 – 450 cm.dt.) ลักษณะของสัณฐานของชั้นดินพบว่า มีสีดินเมื่อแห้ง สีดำ (10YR 5/2 black) มีสีดินเมื่อชื้น สีน้ำตาลเข้ม (10YR 4/2 dark brown) จัดเป็นดินเหนียว (clay) ลักษณะของโครงสร้างชั้นดินค่อนข้างชัดเจนมีลักษณะจับตัวกันเป็นก้อนกึ่งเหลี่ยม (strong fine – medium sub angular blocky structure)

แผนผังหมายเลข 4 ผนผ่งผนังชั้นดิน (Soil Profile Description) หตุมขุดค้นหมายเลข 2

โบราณวัตถุที่พบจากหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2)

ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณหลุมขุดค้นหมายเลข 2 พบชั้นทับถมทางวัฒนธรรมจำนวน 5 ชั้น ดังนี้

1. ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (343-370 cm.dt.)
2. ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (255-343 cm.dt.)
3. ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (160-255 cm.dt.)
4. ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (140-160 cm.dt.)
5. ชั้นวัฒนธรรมที่ 5 (Surface-140 cm.dt.)

จากการดำเนินการขุดค้นพบโบราณวัตถุในชั้นวัฒนธรรมที่ 3-5 เท่านั้น ไม่พบโบราณวัตถุในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 และ 2 โดยการจัดจำแนกโบราณวัตถุที่พบในแต่ละชั้นวัฒนธรรมได้ทำการจัดหมวดหมู่ตามประโยชน์การใช้สอยดังนี้

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (160 – 255 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมอัดเพื่อก่อสร้างศาสนสถานในบริเวณพื้นที่วัดธรรมิกราชสมัยที่สาม โดยพบหลักฐานเป็นชั้นพื้นอิฐที่ปรากฏร่องรอยของหลุมเสาอยู่ในระดับบน อิฐที่พบมีขนาด 15 x 30 x 5±2 เซนติเมตร ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อดินแน่น จับตัวเป็นก้อนแข็ง ชั้นดินมีความหนา 75 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดิน ดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวเมีย หนา 1 เซนติเมตร พบจำนวน 6 ชิ้น น้ำหนักรวม 750 กรัม

1.2 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 1-1.1 เซนติเมตร พบจำนวน 18 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,730 กรัม

1.3 กระเบื้องปูพื้น ขนาดกว้าง 15 เซนติเมตร หนา 3-3.5 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 500 กรัม

ภาพที่ 79 กระเบื้องปูพื้น

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

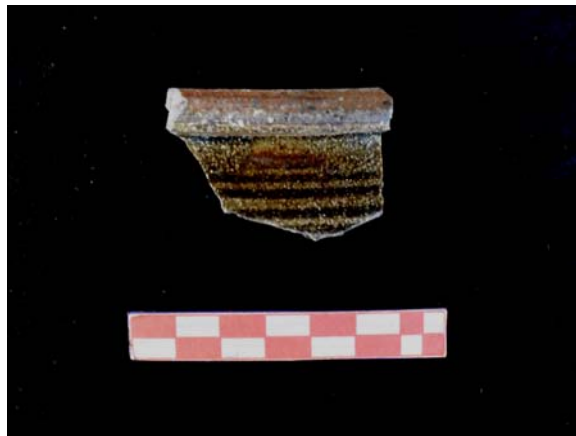
โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็นโบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 11 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 2

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 2				
แหล่งเตา	จำนวน(ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	301	73.77	7,989	68
แม่น้ำน้อย	1	0.25	20	0.17
บางปูน	35	8.57	2,179	18.55
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	8	1.96	125	1.06
เขมร	18	4.41	585	4.98
จีน-ซ่ง	1	0.25	60	0.51
จีน-หยวน	1	0.25	55	0.47
จีน-หมิง	23	5.64	305	2.57
จีน-ชิง	12	2.94	120	1.02
เวียตนาม	4	0.98	120	1.02
ระบุไม่ได้	4	0.98	190	1.62
รวม	408	100	11,748	100

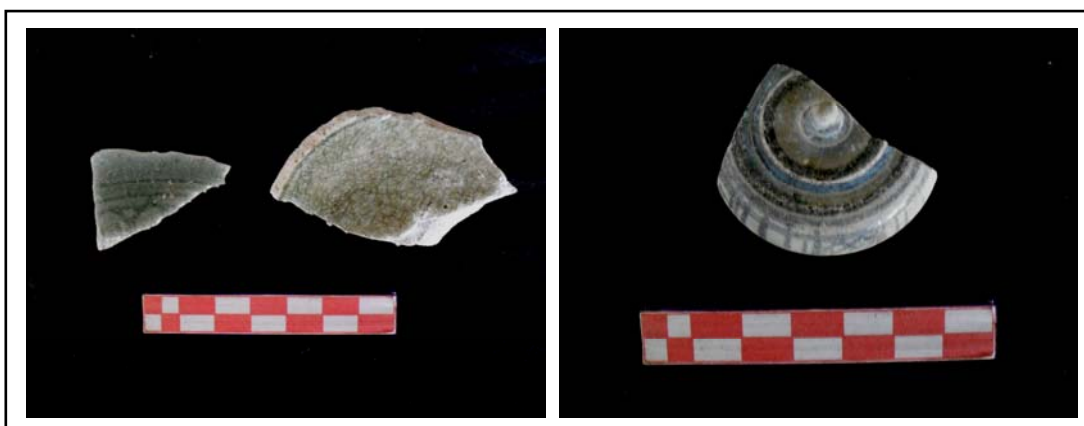
ภาพที่ 80 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง

ภาพที่ 81 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย

ภาพที่ 82 และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งบ้านบางปูน

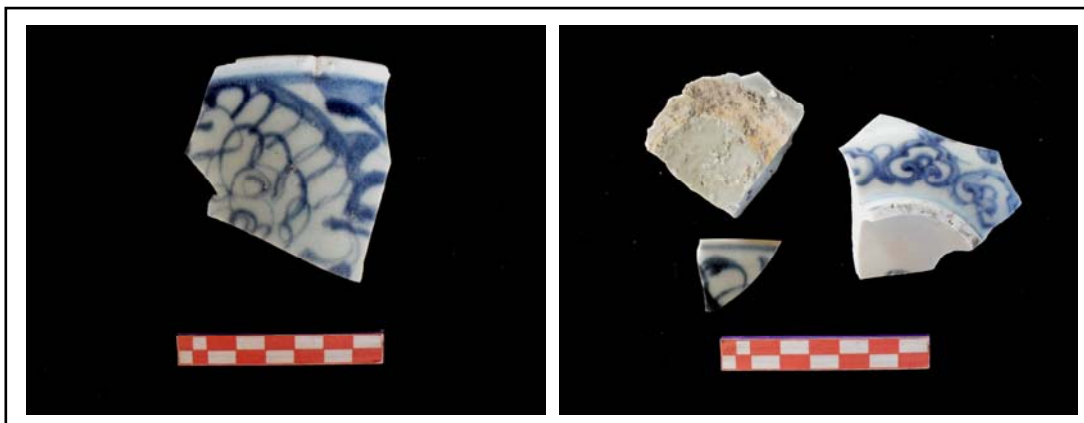
ภาพที่ 83 และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสู่โขทัย-ศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 84 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร

ภาพที่ 85 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง

ภาพที่ 86 และเศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 87 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง

3. โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

3.1 ชิ้นส่วนเตาเซิงกราน พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 400 กรัม

3.2 ตะคันดินเผา ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 7 เซนติเมตร หนา 0.6 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 5 กรัม

4. โบราณวัตถุประเภทเงินตรา

4.1 หอยเบี้ย พบจำนวน 32 ชิ้น น้ำหนักรวม 190 กรัม

ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (140 – 160 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งาน

โบราณสถานครั้งแรก ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหัก และกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ชั้นดินมีความหนา 55 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดิน ดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็นโบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 12 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 4 หลุมขุดค้นหมายเลข 2

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 4 หลุมขุดค้นหมายเลข 2				
แหล่งเตา	จำนวน(ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	34	56.67	625	56.06
แม่น้ำน้อย	1	1.67	25	2.24
บางปูน	2	3.33	150	13.45
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	1	1.67	20	1.79
เขมร	2	3.33	80	7.17
จีน-หมิง	5	8.33	60	5.38
จีน-ชิง	11	18.33	70	6.28
ญี่ปุ่น	3	5	50	4.49
ระบุไม่ได้	1	1.67	35	3.14
รวม	60	100	1,115	100

ภาพที่ 88 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน

ภาพที่ 89 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชกาลย์

ภาพที่ 90 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร

ภาพที่ 91 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 92 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 93 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง

2. โบราณวัตถุประเภทเงินตรา

2.1 หอยเบี้ย พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนักรวม 10 กรัม

ภาพที่ 94 หอยเบี้ย

ชั้นวัฒนธรรมที่ 5 (Surface-140 cm.dt.) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นที่ใช้งาน โบราณสถานครั้งปัจจุบัน ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษ อิฐหัก เศษกระเบื้องมุงหลังคา และกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ชั้นดินมีความหนา 70 เซนติเมตร พบโบราณวัตถุปะปนอยู่ในชั้นดิน ดังนี้

1. โบราณวัตถุประเภทชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวเมีย หนา 0.6-1 เซนติเมตร พบจำนวน 8 ชิ้น น้ำหนักรวม 730 กรัม

1.2 กระเบื้องกาบกล้วยดินเผาตัวผู้ หนา 0.6-1.2 เซนติเมตร พบจำนวน 11 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,055 กรัม

1.3 กระเบื้องชายพับ หนา 1 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 85 กรัม

1.4 กระเบื้องปูพื้น หนา 0.6 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 40 กรัม

1.5 ชิ้นส่วนใบเสมา หนา 7 เซนติเมตร พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 6,100 กรัม

1.6 ตะปูจีน ความยาว 6.5-12 เซนติเมตร พบจำนวน 4 ชิ้น น้ำหนัก รวม 120 กรัม

1.7 ตะปูปลิง ความยาว 4.5-14 เซนติเมตร พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 20 กรัม

ภาพที่ 95 ชิ้นส่วนไบเซมา

2. โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผา

โบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจัดเป็นโบราณวัตถุประเภทที่พบหนาแน่นที่สุด โดยพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเนื้อแกร่งจากแหล่งเตาภายในประเทศ เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเนื้อกระเบื้องจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ ผลจากการจัดจำแนกเศษภาชนะดินเผาสามารถแบ่งกลุ่มเตาแหล่งเตาที่ผลิตได้ดังนี้

ตารางที่ 13 แสดงกลุ่มเศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 2

เศษภาชนะดินเผาจากชั้นวัฒนธรรมที่ 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 2				
แหล่งเตา	จำนวน(ชิ้น)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ
พื้นเมือง	260	46.10	11,569	63.89
แม่น้ำน้อย	21	3.72	1,220	6.73
บางปูน	13	2.30	880	4.86
สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย	3	0.53	110	0.61
เขมร	9	1.60	275	1.52
จีน-หมิง	2	0.35	25	0.14
จีน-ชิง	216	38.30	3,330	18.39
ญี่ปุ่น	5	0.89	55	0.30
ระบุไม่ได้	35	6.21	645	3.56
รวม	514	100	18,109	100

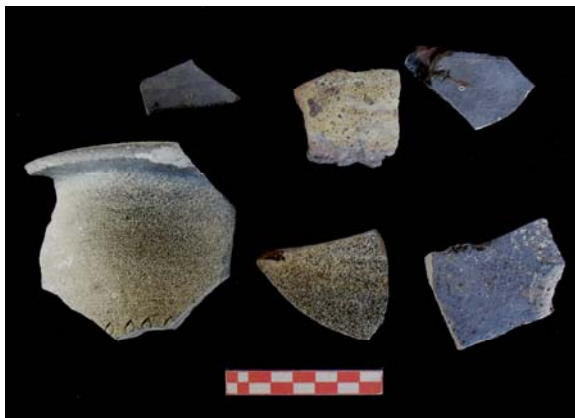
ภาพที่ 96 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพื้นเมือง

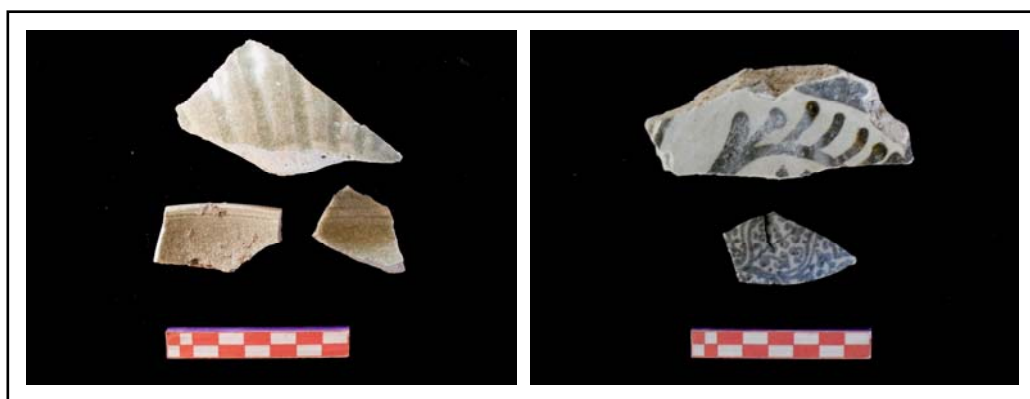
ภาพที่ 97 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย

ภาพที่ 98 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน

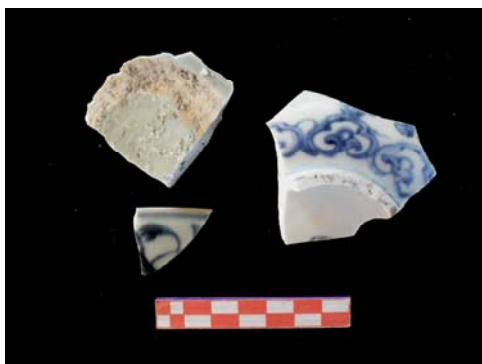
ภาพที่ 99 เศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร

ภาพที่ 100 และเศษภาชนะดินเผาจากกลุ่มเตาสุโขทัย-ศรีสัชกาล

ภาพที่ 101 เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 102 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ภาพที่ 103 เศษเครื่องถ้วยลายคราม จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง

3. โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

3.1 เบี้ยดินเผา ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.7-1 เซนติเมตร หนา เซนติเมตร พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 50 กรัม

3.2 ตะคันดินเผา ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 2 เซนติเมตร สูง 2.5-3 เซนติเมตร หนา 0.3 เซนติเมตร พบจำนวน 3 ชิ้น น้ำหนัก 30 กรัม

3.3 ครกทำจากหินแกรนิต พบจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 3600 กรัม

ภาพที่ 104 เบี้ยดินเผา

ภาพที่ 105 ครกหิน

4. โบราณวัตถุประเภทเงินตรา

4.1 หอยเบี้ย พบจำนวน 2 ชิ้น น้ำหนักรวม 5 กรัม

จากผลการวิเคราะห์ดิน และร่องรอยหลักฐานที่พบสามารถแบ่งชั้นดินทางวัฒนธรรม ได้ทั้งสิ้น 5 ชั้นคือ

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (ชั้นดินที่ VI) เป็นระดับชั้นถมอัดเพื่อก่อสร้างสิ่งก่อสร้างในระยะแรก โดยปรากฏหลักฐานเป็นแนวพื้นอิฐในบริเวณระดับบนสุดของชั้น ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว ไม่พบโบราณวัตถุในชั้นวัฒนธรรมนี้ แต่จากค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ของอิฐจากสิ่งก่อสร้างดังกล่าว สามารถกำหนดอายุได้ 630 ± 57 BP. (ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20)

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (ชั้นดินที่ V) เป็นชั้นดินถมอัดเพื่อก่อสร้างสิ่งก่อสร้างในระยะที่สอง โดยปรากฏหลักฐานเป็นชั้นอิฐเรียงตัวเป็นพื้นทางเดิน ด้านตะวันตกสุดของแนวทางเดินนี้ทำเป็นขอบทางเดินปูด้วยอิฐตะแคงด้านสันอิฐขึ้นตลอดแนว อิฐที่พบมีขนาด $15 \times 30 \times 6 \pm 2$ เซนติเมตร ไม่พบโบราณวัตถุในระดับชั้นดินนี้ แต่จากลำดับการวางตัวของชั้นดิน โดยมีชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (พุทธ

ศตวรรษที่ 19 – 20) และชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (พุทธศตวรรษที่ 20 – 22) เป็นตัวกำหนด ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากการทับถมทางโบราณคดีตามลำดับระยะเวลาแล้ว จึงสามารถกำหนดอายุชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (ชั้นดินที่ IV) เป็นชั้นดินถมอัดเพื่อก่อสร้างสิ่งก่อสร้างในระยะที่สาม โดยปรากฏหลักฐานเป็นชั้นพื้นอิฐเรียงตัวซ้อนกัน 2 ชั้น มีร่องรอยของหลุมเสาอยู่ในระดับบน อิฐที่พบมีขนาด $15 \times 30 \times 5 \pm 2$ เซนติเมตร โดยใช้เศษภาชนะดินเผาในการกำหนดอายุ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18 – 21) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20 – 22) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 22

ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (ชั้นดินที่ II และ III) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งาน โบราณสถานครั้งแรก ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหัก และกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก ใช้เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซิง (พุทธศตวรรษที่ 22-25) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20-22) เป็นตัวกำหนดอายุสมัย เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 24

ชั้นวัฒนธรรมที่ 5 (ชั้นดินที่ I) เป็นชั้นดินถมเพื่อปรับระดับพื้นใช้งาน โบราณสถานครั้งแรก ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วน เนื้อดินจับตัวกันอย่างหลวม ๆ พบเศษอิฐหัก เศษกระเบื้องมุงหลังคา และกากปูนปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นปริมาณมาก โดยใช้เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซิง (พุทธศตวรรษที่ 22-25) และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย (พุทธศตวรรษที่ 22-23) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวจึงสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 23 – 25

สรุปผลการดำเนินงานทางโบราณคดี

ผลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่วัดธรรมิกราช สามารถแสดงลำดับพัฒนาการในการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณนี้ได้ทั้งสิ้น 4 สมัยหลัก ดังนี้

สมัยที่ 1 เป็นสมัยแรกที่ปรากฏร่องรอยกิจกรรมในการใช้พื้นที่บริเวณนี้ โดยปรากฏหลักฐานในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) และค่าอายุอิฐของสิ่งก่อสร้างสมัยแรกสุดที่พบในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2)

โบราณวัตถุที่พบในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน, เครื่องถ้วยเขมร และเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หยวน

สามารถกำหนดอายุเชิงเทียบ (Relative - dating) ได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 หรือกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

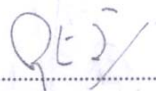
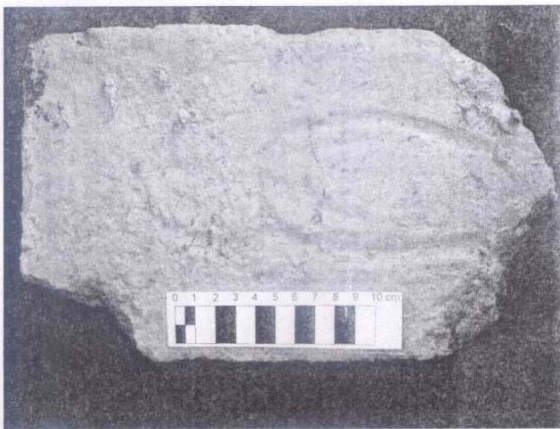
และปรากฏสิ่งก่อสร้างระยะแรก ในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) โดยค่าอายุของอิฐของสิ่งก่อสร้างที่ได้จากการคำนวณหาอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี Thermoluminescence นั้น มีค่าอายุราว พ.ศ.1806 – 1920 ซึ่งสอดคล้องกับค่าอายุเชิงเทียบ (Relative - dating) ของเศษภาชนะดินเผาข้างต้น

ภาพที่ 106 ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 หลุมขุดค้นหมายเลข 1

ภาพที่ 107 ชั้นพื้นปูอิฐของสิ่งก่อสร้างสมัยแรกที่ปรากฏในหลุมขุดค้นหมายเลข 2

Thermoluminescence Report		Irradiation Date:	September 6, 2010
Description of Object:		Brick from Ayutthaya, Thailand.	
Supplied By :			
Test No.	A_0294		
Apparent Age:	630±57	Years B.P.	
Comments:	The above result represents the mean of three separate age determinations.		
Operated By:	Theeraporn Chuenpee and Yuratikan Jantaravikorn		
 (Dr. Krit Won-in) Thermoluminescence laboratory Department of Earth Science, Kasetsart University, Bangkok			
Certify Photograph of Object Analyzed			
			
Thermoluminescence laboratory Department of Earth Science, Kasetsart University, Bangkok Tel. +66 2 562 5555 ext: 1401, 1402 Fax. +66 2 579 3711			

ภาพที่ 108 รายงานผลการวิเคราะห์อายุของสิ่งก่อสร้างสมัยแรกที่ปรากฏในหลุมขุดค้น
หมายเลข 2 ด้วยวิธี Thermoluminescence

สมัยที่ 2 ปรากฏหลักฐานของการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างบริเวณพื้นที่วัดธรรมิกราชระยะที่สอง โดยปรากฏหลักฐานเป็นชั้นอิฐเรียงตัวเป็นพื้นทางเดิน ด้านตะวันตกสุดของแนวทางเดินนี้ทำเป็นขอบทางเดินปูด้วยอิฐตะแคงด้านสันอิฐขึ้นตลอดแนว พื้นทางเดินนี้ก่อด้วยอิฐขนาด 15 x 30 x 6±2 เซนติเมตร ในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) และหลักฐานชั้นดินที่แสดงให้เห็นถึงการถมปรับพื้นที่เพื่อเตรียมสร้างสิ่งปลูกสร้างในหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1)

การกำหนดอายุการใช้ประโยชน์พื้นที่ในสมัยที่ 2 นี้ จะพิจารณาจากโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาที่พบในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) แหล่งเตาสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย (พุทธศตวรรษที่ 20-22) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 หรือช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น – อยุธยาตอนกลาง

ภาพที่ 109 ชั้นพื้นทางเดินปูอิฐของสิ่งก่อสร้างระยะที่สองที่ปรากฏในหลุมขุดค้นหมายเลข 2

สมัยที่ 3 ปรากฏร่องรอยการถมดินทับพื้นทางเดินในสมัยที่ 2 เพื่อก่อสร้างพื้นปูอิฐที่ปรากฏหลุมเสา ในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) พบชั้นดินถมอัดเพื่อปรับระดับพื้นใช้งานครั้งที่ 1 ในหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1)

การกำหนดอายุการใช้ประโยชน์พื้นที่ในสมัยที่ 3 นี้ จะพิจารณาจากโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาที่พบในชั้นวัฒนธรรมที่ 3 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) พบเศษ

ภาชนะดินเผาจากเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18 – 21) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20 – 22) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 22 หรือช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ถึงกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง

ภาพที่ 110 พื้นปูอิฐที่พบร่องรอยหลุมเสาของสิ่งก่อสร้างสมัยที่ 3 ที่ปรากฏในหลุมขุดค้น
หมายเลข 2

สมัยที่ 4 เป็นชั้นของการถมดินอัดทับพื้นปูอิฐซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างสมัยที่ 3 เพื่อปรับพื้นใช้งานในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) และในหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) ก็พบเป็นชั้นดินถมอัดเพื่อปรับระดับพื้นใช้งานมาจนถึงพื้นใช้งานปัจจุบันเช่นเดียวกันกับหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2)

การกำหนดอายุการใช้ประโยชน์พื้นที่ในสมัยที่ 4 นี้ จะพิจารณาจากโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาที่พบในชั้นวัฒนธรรมที่ 4 และ 5 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) และ 2 (TP.2) เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย (พุทธศตวรรษที่ 22-23) เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20-22) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง (พุทธศตวรรษที่ 22-25) เมื่อพิจารณาอายุร่วมของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 22 – 25 หรือช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง – รัตนโกสินทร์

ตารางที่ 14 ตารางสรุปผลการศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราชจากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดี

พุทธศตวรรษ หลักฐาน	เอกสาร			ศิลปกรรม				ชั้นวัฒนธรรมต่ำสุดของการขุดค้น ทางโบราณคดีที่ผ่านมา				การขุดค้นทางโบราณคดี ปี 2553					
	พงศาวดารเหนือ	พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวิไล	พระราชพงศาวดารฉบับ พระราชหัตถเลขา	เจดีย์ประธาน องค์แรก (องค์ใน)	เจดีย์ประธานองค์ปัจจุบัน	สิ่งหล่อ	เศียรพระธรรมิกราช	วัดธรรมิกราช พ.ศ. 2537	วัดญาณเสน พ.ศ. 2544	พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. 2547	พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พ.ศ. 2548	วัดชุมแสง พ.ศ. 2548	ชั้นวัฒนธรรมที่ 1	ชั้นวัฒนธรรมที่ 2	ชั้นวัฒนธรรมที่ 3	ชั้นวัฒนธรรมที่ 4	
ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19								ไม่สามารถกำหนดอายุได้									
พุทธศตวรรษที่ 19																	
พุทธศตวรรษที่ 20																	
พุทธศตวรรษที่ 21																	
พุทธศตวรรษที่ 22																	
พุทธศตวรรษที่ 23																	
พุทธศตวรรษที่ 24																	
พุทธศตวรรษที่ 25																	

บทที่ 4

บทวิเคราะห์ และสรุป

จากการศึกษาอายุสมัยบริเวณวัดธรรมิกราช จากหลักฐานเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา โดยนำมาตรวจสอบกับการศึกษาจากการขุดค้นทางโบราณคดีในปี 2553 ผลปรากฏว่ามีทั้งผลการศึกษาที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน และไม่สอดคล้องสัมพันธ์กัน ดังนี้

หลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงวัดธรรมิกราช ได้แก่ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 เล่ม 37 พงศาวดารเหนือ และพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต เมื่อพิจารณาแล้วเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด คือ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต เนื่องจากเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นร่วมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสมัยพระเจ้าปราสาททองเมื่อ พ.ศ.2182 ซึ่งต่างจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63 เล่ม 37 และพงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นเอกสารที่แต่งขึ้นในภายหลัง ดังนั้นจึงอาจมีความคลาดเคลื่อนของข้อมูล โดยเฉพาะพงศาวดารเหนือที่มีเรื่องราวลักษณะเหมือนตำนานหรือนิทานที่เล่าสืบกันมา จึงอาจพอสรุปในส่วนของหลักฐานเอกสารได้ว่าวัดธรรมิกราชมีอยู่จริงแล้วในราวพุทธศตวรรษที่ 22 หรือสมัยอยุธยาตอนกลาง

หลักฐานศิลปกรรมสำคัญที่ปรากฏในวัดธรรมิกราช ได้แก่

1. เจดีย์ประธานทรงระฆัง จากการศึกษากำหนดอายุสมัยในการสร้างราวสมัยอยุธยาตอนต้น(ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 21)
2. สิงห์ปูนปั้นที่ฐานเจดีย์ประธาน จากการศึกษากำหนดอายุสมัยในการสร้างราวสมัยอยุธยาตอนต้นถึงอยุธยาตอนกลาง ราวพุทธศตวรรษที่ 20-22
3. เศียรพระธรรมิกราช จากการศึกษากำหนดอายุสมัยในการสร้างตั้งแต่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา-อยุธยาตอนต้น

ส่วนหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในวัดธรรมิกราชปี พ.ศ.2537 ไม่สามารถนำหลักฐานมาใช้ประโยชน์ได้เนื่องจากพบเป็นชั้นดินถม และประสบกับปัญหาน้ำท่วมหลุมขุดค้น ดังนั้นผู้ศึกษาจึงนำการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงมาศึกษาเปรียบเทียบกับได้แก่ การขุดค้นทางโบราณคดีวัดชุมแสง การขุดค้นทางโบราณคดีพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง การขุดค้นทางโบราณคดีแนวกำแพงด้านทิศใต้ของพระที่นั่งสุริยาศน์

อมรินทร์ และการขุดค้นทางโบราณคดีวัดญาณเสน จากการขุดค้นในพื้นที่ใกล้เคียงดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่ามีการใช้พื้นที่ภายในวัดธรรมิกราชไม่เก่าไปกว่าสมัยอยุธยา คือ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 หรือสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นต้นไป

สำหรับผลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณพื้นที่วัดธรรมิกราชในปี พ.ศ.2553 ซึ่งผู้ศึกษาได้ร่วมทำการขุดค้นด้วยนั้น สามารถแสดงลำดับพัฒนาการในการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณนี้ได้ทั้งสิ้น 4 สมัยหลัก ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 หรือสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

สมัยที่ 1 เป็นสมัยแรกที่ปรากฏร่องรอยกิจกรรมในการใช้พื้นที่บริเวณนี้ โดยปรากฏหลักฐานในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน, เครื่องถ้วยเขมร และเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หยวน สามารถกำหนดอายุเชิงเทียบ (Relative - dating) ได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 หรือกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และปรากฏสิ่งก่อสร้างระยะแรก และในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) โดยค่าอายุของอิฐของสิ่งก่อสร้างที่ได้จากการคำนวณหาอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี Thermoluminescence นั้น มีค่าอายุราว พ.ศ. 1806-1920 ซึ่งสอดคล้องกับค่าอายุเชิงเทียบ (Relative-dating) ของเศษภาชนะดินเผาข้างต้น

สมัยที่ 2 หลักฐานที่แสดงถึงการใช้พื้นที่ในบริเวณวัดธรรมิกราชสมัยที่ 2 ซึ่งปรากฏในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) คือร่องรอยการก่อสร้างทางเดิน ซึ่งเหลือให้เห็นเป็นชั้นอิฐเรียงตัวในแนวตั้ง นอกจากนี้ยังพบหลักฐานชั้นดินถมปรับพื้นที่เพื่อเตรียมสร้างสิ่งปลูกสร้างในชั้นวัฒนธรรมที่ 2 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) หลักฐานที่พบดังกล่าว ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย (พุทธศตวรรษที่ 20-22) เมื่อพิจารณาอายุของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 หรือช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น-อยุธยาตอนกลาง

สมัยที่ 3 ปรากฏร่องรอยการถมดินทับพื้นทางเดินในสมัยที่ 2 เพื่อก่อสร้างพื้นที่ปูอิฐที่ปรากฏหลุมเสา ในชั้นวัฒนธรรมที่ 3 หลุมขุดค้นหมายเลข 2 (TP.2) พบเศษภาชนะดินเผาจากเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่ 18-21) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20-22) เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์สอดคล้องทางด้านอายุสมัยของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20-22 หรือช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ถึงกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง

สมัยที่ 4 เป็นชั้นของการถมดินอัดในชั้นวัฒนธรรมที่ 4 และ 5 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 (TP.1) และ 2 (TP.2) พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน (พุทธศตวรรษที่

18-21) เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแม่น้ำน้อย (พุทธศตวรรษที่ 22-23) เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศตวรรษที่ 20-22) และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง (พุทธศตวรรษที่ 22-25) เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์สอดคล้องทางด้านอายุสมัยของหลักฐานประเภทดังกล่าวสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 22-25 หรือช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์สอดคล้องทางด้านอายุสมัยจากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งด้านเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีกับการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 ปรากฏหลักฐานที่มีการกำหนดอายุไม่สอดคล้องกับการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 คือ เรื่องการสร้างวัดธรรมิกราชในพงสาวดารเหนือ และการกำหนดอายุเสียรพระธรรมิกราช โดยกำหนดอายุสมัยในช่วงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา แต่เนื่องจากพงสาวดารเหนือเป็นเอกสารที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าหรือตำนานที่แต่งขึ้น และเขียนขึ้นหลังจากสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงอาจมีความคลาดเคลื่อนเรื่องข้อมูล ส่วนเสียรพระธรรมิกราชนั้น เป็นโบราณวัตถุที่เคลื่อนย้ายได้ อาจถูกเคลื่อนย้ายมาจากสถานที่อื่น เนื่องจากไม่พบชิ้นส่วนประกอบอื่นๆนอกจากพระเสียร จึงไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานที่ใช้ในการกำหนดอายุของการใช้พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชได้อย่างชัดเจนแน่นอน แต่จากหลักฐานส่วนใหญ่จากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งด้านเอกสาร ศิลปกรรม และการขุดค้นทางโบราณคดีกับการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 ปรากฏว่ามีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน คือ มีการใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณวัดธรรมิกราชมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นวัดที่มีความสำคัญมากในราวพุทธศตวรรษที่ 20-22 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการกำหนดอายุสมัยร่วมของหลักฐานต่างๆ มากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามการขุดค้นทางโบราณคดีในปีพ.ศ.2553 นี้ เป็นการขุดค้นในพื้นที่ค่อนข้างจำกัดเพียง 2 หลุมขุดค้นเท่านั้น จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2515.
- _____. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2527.
- _____. พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.
- _____. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2535.
- _____. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2535.
- _____. รายงานการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์มีสิ่งห่อหุ้มวัดธรรมิกราช ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สำนักงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2530.
- _____. รายงานการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานวัดธรรมิกราช ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สำนักงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2537.
- กนกวลี สิริขรรณ. รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะวัดหัตถาวาส โครงการขุดแต่ง บูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถาน กลุ่มคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปีงบประมาณ 2542. พระนครศรีอยุธยา : สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542.
- เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2438-2500. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.
- ไขแสง ศุขวัฒน์. “ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง. กรุงศรีอยุธยา : อู่อารยธรรมไทย, 2533.
- จุฬพงศ์ จุฬรัตน์. “การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของสถาปัตยกรรม 2 แบบ (ทรงระฆังกลมและทรงระฆังกลมบนฐานชั้นบน 8 เหลี่ยม) ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2550.

คนัย ไชโยธา. **ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคอาณาจักรอยุธยา**. (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2546).

คุณิพร ชาคิบุตร. “แนวความคิดและรูปแบบของเจดีย์สิ่งห่อมวัดแม่นางปลื้ม จ.พระนครศรีอยุธยา.” สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

น. ณ ปากน้ำ. **ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมในสยามประเทศ**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2529.

_____. **ปึกกะไทยในสายตา น. ณ ปากน้ำ : พระพุทธรูป ลือศรีทศาและการสืบเนื่องของมรดกวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2543.

_____. **สมุดภาพประวัติศาสตร์ศิลปะสยามประเทศ ศิลปะก่อนกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2541),

นวรรณ์ พุ่มกระจ่าง. “การวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์ประธานและสิ่งห่อมวัดธรรมิกราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

บรรจบ เทียมทัด. “วัดธรรมิกราช”. ศิลปากร. 3, 1 (2502) : 27-30.

บุญเลิศ เสนานนท์. **โลกทัศน์ฐานโขตรตนคณฐี**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2543.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์. “รายงานการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์มีสิ่งห่อม วัดธรรมิกราช ต.ท่าวาสุกรี อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา.” โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร, 2530. (อัดสำเนา)

ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์. “เจดีย์สิ่งห่อมวัดธรรมิกราช.” ศิลปากร. 31, 2 (2530) : 34-39

ประยูร อุลุชาฎะ [น. ณ ปากน้ำ]. **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2540.

ฟานฟลิต. **พระเจ้าปราสาททอง**. แปลโดย สังข์ พัฒโนทัย. กรุงเทพมหานคร : กรุสภามะสุเมรุ, 2516.

วิเศษ เพชรประดับ. รายงานการขุดแต่งและบูรณะวัดหลังคาขาว ต.ประตู่ชัย อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา **ปีงบประมาณ 2530**, โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร, 2530. (พิมพ์ดีด)

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “เสียรธรรมิกราช จากวัดธรรมิกราชควรมีอายุอยู่ในช่วงเวลาใด”. ใน **ดำรงวิชาการ**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1, 2550 หน้า 99-116.

สันติ เล็กสุขุม. **กระหนกในดินแดนไทย**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2535.

_____. “เจดีย์สิงห์ล้อม วัดแม่นางปลื้ม เงื่อนไขกับแนวคิดออกแบบบูรณะ.” **เมืองโบราณ**.

27, 2 (2544) : 00.

_____. “เจดีย์สิงห์ล้อมวัดแม่นางปลื้ม เงื่อนไขกับแนวคิดออกแบบบูรณะ.” **รวมบทความมุมมองความคิดและความหมาย : งานช่างไทยโบราณ**, กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2548.

_____. **ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2544.

_____. **วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2522.

สมชาติ มณีโชติ. “ช่างในพุทธศาสนา.” **สยามอารยะ**. 2, 16 (เมษายน 2537) : 26

สารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป), พระ. พระเจ้ามหาสมณเจ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาทิพาราชเทย, พระ. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงสารประเสริฐและ ฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส) และ พงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.

เสถียร โกเศศ. **เล่าเรื่องในไตรภูมิ**. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, 2544.

สำนักศิลปวัฒนธรรม. “‘ธรรมิกราช’ มาจากไหน?.” **เอกสารภูมิสังคมเสนาสาธารณะ กำเนิดกรุงศรีอยุธยา**. สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2548.

สุรศักดิ์ ธรรมชัย. **รายงานการขุดค้น-ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดช้างจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. พระนครศรีอยุธยา : สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า และ สันติ เล็กสุขุม. **เที่ยววงเจดีย์ที่พม่าประเทศ ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2545.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ประติมากรรมขอม**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2515.

_____. **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง : อินเดีย , ลังกา, ขวา, จาม, ขอม, พม่า, ลาว**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2545.

_____. **ศิลปะขอม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547.

_____. **ศิลปะในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

ภาพชาต่งประเทศ

Coedes, Gorge. **Les Peuples de la Peninsule Indochinoise.** Paris : Dunon, 1962

Jessup, Helen Ibbitson and Thierry Zephir. ed. **Sculpture of Angor and ancient :
millennium of glory.** Washington : National Gallery of Art, 1997.

Boisselier, Jean. “Reflexion sur l’Ecole d’ U Thong et l’ art de Haripunjaya.” **Art and
Archaeology in Thailand.** Bangkok : Fine - Art Departmant, 1974.

Marchal, H. “Note sur la forme de stupa au Combodge.” BEFEO, tome XLIV, fasc. 2, 1954.

Trilokchandra Majupuria. **Sacred animals of Nepal & India.** Bangkok : Craftman Press, 1991.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	น.ส. ภิสรา สันต์การ
ที่อยู่	118 ถ.เพชรเกษม แขวงบางแคเหนือ เขตบางแค กรุงเทพฯ 10160
เบอร์โทรศัพท์	089-124-8494
อีเมล	all_gan@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2542-2545	สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนสตรีวิทยา
พ.ศ. 2546-2549	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พ.ศ. 2550-2554	ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2551 - 2553	นักวิชาการวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
พ.ศ. 2553 - ปัจจุบัน	นักวิชาการวัฒนธรรม ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก กระทรวงวัฒนธรรม